દેશી હિસાબ.

બીજો ભાગ.

કીમત એક આનો નવ પાઈ

The Department of Public Instruction, Bombay.

GUJARÂTI DESHI HISÂB,

OR

MENTAL ARITHMETIC.

PART II.

BY

RAO SAHIB BHOGILAL PRÂNAVALLABHADÂS,

LATE DEPUTY EDUCATIONAL INSPECTOR, KATTIAWAR.

SIXTH EDITION.—25,000 Copies.

Registered for Copy-right under Government of India's Act XXV. of 1867.

Bombay:

GOVERNMENT CENTRAL BOOK DEPÔT.

1875.

Price One Anna Nine Pies.

BOMBAY:
PRINTED AT THE EDUCATION SOCIETY'S PRESS, BYCULLA.

મુંબઈ ઈલાકાનું સરકારી કેળવણીખાતું.

દેશી હિસાબ.

બીજો ભાગ.

રાવસાહેબ ભોગીલાલ પ્રાણવલ્લભદાસ,

પ્રાંત કાઠીઆવાડના માજી ડેપ્યુટિ એજ્યુકેશનલ ઈન્સ્પેક્ટર

એઓએ રચ્યો.

આવૃત્તિ છઠ્ઠી.

૨૫૦૦૦ પ્રત.

મુંબઈ.

ગવર્નમેંટ સેંટ્રલ બુક ડીપો.

સન ૧૮૭૫.

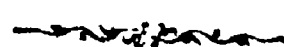
કીમત એક આનો નવ પઈ.

મુંબાઈમધ્યે.
એજ્યુકેશન સોસાઇટીના છાપખાનામાં છપાઇ છે.

અનુક્રમણિકા.

અનુક્રમણિકા.

દેશી હિસાબ.

ભાગ ૨ જો.

એના પેટામાં બે વિભાગ છે.

પહેલામાં ગુજરાત દેશને કામના હિસાબ.

બીજામાં કાઠીઆવાડને કામના હિસાબ.

વિભાગ ૧ લો.

ગુજરાત દેશને કામના હિસાબ.

શેરીઆં લેખાંની કૂંચીઓ.

એક શેરના ભાવ ઉપરથી.

૧. જેટલે રૂપિએ શેર તેથી અઢીગણે દોકડે રૂપિઆ ભાર. પા રૂપિએ શેર હોય તો અર્ધે દોકડે, બે બદામે રૂપિઆ ભાર. અર્ધે રૂપિએ હોય તો સવા દોકડે, અને પોણે રૂપિએ હોય તો પોણે બે દોકડે, બે બદામે રૂપિઆ ભાર.

૨. જેટલે રૂપિએ શેર તેથી અર્ધે આને સવા રૂપિઆ ભાર, તેટલે આને અધોળ, ને તેથી બમણે આને નવટાંક.

૩. શેરનો ભાવ જેટલા રૂપિઆ હોય તેને જેટલા રૂપિઆ ભારનું કરવું હોય તેટલાએ ગુણીને ગુણાકારમાંથી જમણી બાજુનો એક આંકડો મૂકીદેતાં બાકી રહે તેટલાં પાવલાં, ને મૂકી દીધેલા આંકડાને અઢીગણા કરતાં જે આવે તેટલા દોકડા જાણવા.

૪. જેટલે આને શેર તેથી અઢીગણી બદામે રૂપિઆ ભાર. પા આને શેર હોય તો અર્ધી બદામ ને બે વીશાવાસીએ રૂપિઆ ભાર, અર્ધે આને હોય તો સવા બદામે, ને પોણે આને હોય તો પોણી બે બદામને બે વીશાવાસીએ રૂપિઆ ભાર.

૫. જેટલે આને શેર તેટલી પોણી પાઈએ અધોળ.

૬. જેટલે કદીએ શેર તેના અર્ધથી સવાગણે રૂપિએ મણ.

૭. જેટલે દોકડે શેર તેટલી બદામે અધોળ.

એક રૂપિઆના ભાવ ઉપરથી.

૮. રૂપિઆનું જેટલા શેર તેટલા રૂપિઆ ભારના અઢી દોકડા તથા તેથી અર્ધા રૂપિઆ ભારનો સવા દોકડો.

૯. રૂપિઆનું જેટલા શેર તેટલા મણના ચાળીસ રૂપિઆ, તેમજ રૂપિઆનું જેટલા રૂપિઆ ભાર તેટલા શેરના ૪૦ રૂપિઆ.

શેરીઆં લેખાંની કૂંચીઓનાં.

કારણ એટલે સમજણ.

૧. રૂપિઆના સો દોકડાને શેરના ચાળીસ રૂપિઆ ભારે ભાગ્યાથી એક દોકડા ભારની કીમત અઢી દોકડા આવેછે. તે પ્રમાણે શેરના જેટલા રૂપિઆ કહ્યા હોય તેટલા ગણા અઢી દોકડા રૂપિઆ ભારની કીમત આવે. પા, અર્ધા, પોણા રૂપિઆનું પણ એ ઉપરથી નીકળેછે.

૨. એક રૂપિઆના ૩૨ અર્ધા આનાવડે શેરના ૪૦ રૂપિઆ ભારને ભાગતાં અર્ધા આનાનું સવા રૂપિઆ ભાર એ પ્રમાણે બીજાનું જાણવું.

૩. એ કૂંચીમાં કહેલા ગુણાકારને ત્રિરાશિની રીત પ્રમાણે શેરના ૪૦ રૂપિઆ ભારે ભાગ્યા બરોબર છે, કેમકે ચાળીસના મીંડાંનો એક અક્ષર એ ગુણાકારમાંથી મૂકી દેઇ બાકીનાને ચારે ભાગવું, અને બાકીના આંકડાનું પા કરવું એ એકજ છે. ને મૂકી દીધેલા આંકડો જો એકડો હોય તો તે એક રૂપિઆના સો દોકડાને ચાળીસે ભાગતાં અઢી દોકડા આવે ને જો બગડો હોય તો તેમાં બસેં દોકડાને ભાગતાં ૫ દોકડા આવે. તે પ્રમાણે જે આંકડો મૂકી દીધો હોય તેના અઢી ગણા દોકડા કરીએ તો બરાબર છે.

૪. એક આનાની સો બદામને એક શેરના ચાળીસ રૂપિઆ ભારે ભાગ્યાથી એક રૂપિઆ ભારની કીમત અઢી બદામ આવેછે. તે ઉપરથી પા, અર્ધા તથા પોણા રૂપિઆનું કર્યું છે.

૫. શેરનાં અધોળ સોળે, આનાની પાઇ ૧૨ ને ભાગતાં એક અધોળની કીમત પોણી પાઇ આવે.

દાખલા.

૧. ૫ા આને શેર તો ૩ રૂપિઆ ભારની શી કીમત?

૫ા ચોથી કૂંચી પ્રમાણે.

૨ા

૧૨ા

૧ા

બદામ ૧૩ાા એક રૂપિઆ ભારની કીમત.

૩

જવાબ ૪૧ા બદામના ૨ા દોકડાને ૧ા બદામ થઈ.

૨. ૪ા રૂપિએ શેર તો આઠ રૂપિઆ ભારનું શું બેસશે?

૪ા ત્રીજી રીત પ્રમાણે.

૮

૩૬

૦ાા ૧૫ જવાબ પોણો રૂપિઓ પંદર દોકડા.

૩. રૂપિઆનું સાડાપાંચ શેર તો પોણાત્રણ રૂપિઆ ભારની શી કીમત? જવાબ ૧ા દોકડો.

મણીકાં લેખાંની કૂંચીઓ.

૧. જેટલે રૂપિએ મણ તેથી અઢીગણે દોકડે શેર. ૫ા રૂપિએ મણ હોય તો અર્ધે દોકડે બે બદામે શેર. અર્ધે હોય તો સવા દોકડે ને પોણે હોય તો પોણે બે દોકડે બે બદામે શેર.

૨. જેટલે રૂપિએ મણ તેટલા દોકડાનું સોળ રૂપિઆ ભાર.

૩. જેટલે રૂપિએ મણ તેટલા આનાનું અઢી શેર, તેથી અર્ધા આનાનું સવાશેર ને તેટલાજ ફદીઆનું અછેર ને નવટાંક અને તેટલા ઉપ આનાનું સવાછ રૂપિઆ ભાર.

૪. જેટલે રૂપિએ મણ તેટલી બદામે રૂપિઆ ભાર.

૬. એક કુદીએ શેર તો એક મણના ૪૦ કુદીઆં એટલે દશ આના થાયછે, તે કુદીઆની સંખ્યાના અર્ધથી સવાયા રૂપિઆની બરાબર છે.

૭. દોકડાની ૧૬ બદામને શેરના ૧૬ અધોળે ભાગે તે એક બદામે એક અધોળ પડ્યું.

૮. ઊપલી પહેલી રીત પ્રમાણે એક રૂપિઆ ભારના અઢી દોકડા આવેછે. ત્યારે જેટલા શેર એક રૂપિઆના કહ્યા હોય તેટલા રૂપિઆ ભારના અઢી દોકડા થાયછે.

૯. રૂપિઆનું એક શેર હોય તો એક મણના ચાળીસ શેર પ્રમાણે ચાળીસ રૂપિઆ થાયછે. ને રૂપિઆનું બશેર કહ્યું હોય તો તેની કીમત બમણી ઓછી થતાં એ મણના ચાળીસ રૂપિઆ આવેછે.

મણીકાં લેખાંની કૂચીઓનાં કારણ.

૧. મણના શેર ૪૦ વડે રૂપિઆના ૧૦૦ દોકડાને ભાગતાં શેરને માથે અઢી દોકડા આવેછે, એ ઉપરથી આગળ સમજવું.

૨. રૂપિઆના દોકડા ૧૦૦ વડે એક મણના ૧૬૦૦ રૂપિઆ ભારને ભાગતાં એક દોકડાનું સોળ રૂપિઆ ભાર આવેછે.

૩. રૂપિઆના આના ૧૬ વડે મણના શેર ૪૦ ને ભાગતાં એક આનાનું ૨॥ શેર આવેછે.

૪. એક રૂપિઆની બદામ ૧૬૦૦ વડે એક મણના રૂપિઆ ભાર ૧૬૦૦ ને ભાગ્યાથી બદામે રૂપિઆ ભાર પડેછે.

૫. જેટલે આને મણ તેથી અઢીગણી બદામે શેર.

૬. જેટલે આને મણ તેટલી વીશવાસીએ રૂપિઆ ભાર.

૭. જેટલે આને મણ તેથી પોણી પાઈએ ૨॥ શેર.

૮. એક રૂપિઆનું જેટલા મણ તેટલા શેરના અઢી દોકડા તથા તેથી અર્ધા શેરનો સવા દોકડો.

દાખલા.

૧. ચૌદ આને મણ તો ૩ શેરની શી કીમત?
(કૂંચી પાંચમી પ્રમાણે.) દોકડા. બદામ.
જવાબ. ૬॥ ૧

૨. પાંચ રૂપિએ મણ તો અચ્છેર ને નવટાંકનું શું?
(કૂંચી ૩ જી.) જવાબ. ૦)-૧ સવાઆનો.

કોથળાના લેખાંની કૂંચીઓ.

૧. જેટલે રૂપિએ કોથળો તેટલે દોકડે બશેર અને તેથી અર્ધે દોકડે શેર. અને તેટલી બદામનું નવટાંક.

૨. જેટલે રૂપિએ કોથળો તેથી વીશગણે દોકડે મણ.

૩. જેટલે રૂપિએ કોથળો તેટલા આનાનું ૧૨॥ શેર અને તેટલાજ ફદીઆનું ૩)= ત્રણ શેર ને નવટાંક.

૪. જેટલે આને કોથળો તેથી સવાગણે દોકડે મણ.

૫. જેટલે આને કોથળો તેથી અર્ધી બદામે શેર.

દાખલા.

૧. પોણેચાર રૂપિએ અને બે આને કોથળો તો એક શેરનું શું? દોકડા. બદામ.
(કૂંચી ૧ લી તથા ૫ મી.) જવાબ. ૧॥। ૩

૨. ત્રણ રૂપિએ કોથળો તો એક ફદીઆનું કેટલું?
(કૂંચી ૩ જી.) શેર. રૂપિઆ ભાર.
જવાબ. ૧ ૧॥।

૫. મણના શેર ૪૦ વડે એક આનાની ૧૦૦ બદામને ભાગતાં એક શેરની કીમત ૨॥ બદામ આવેછે.

૬. હિસાબમાં એક બદામની વીશવાસી ૧૬ ગણતાં આનાની બદામ ૧૦૦ની વીશવાસો ૧૬૦૦ વડે મણના રૂપિઆ ભાર ૧૬૦૦ ને ભાગતાં એક વીશવાસીએ એક રૂપિઆ ભાર પડેછે.

૭. આનાની ૧૬ પોણી પાઇથી મણના શેર ૪૦ ને ભાગવાથી દર પોણી પાઇએ ૨॥ શેર પડેછે.

૮. ઉપરની પહેલી રીત પ્રમાણે એક મણના હિસાબે શેરના ૨॥ દોકડા આવેછે. ત્યારે જેટલા મણ કહ્યા હોય તેટલા શેરના પણ અઢી દોકડા થાયછે. કેમકે જેટલા વધારે મણ તેટલી તેની કીમત ઓછી થશે.

કોથળાનાં લેખાંની કૂંચીઓનાં કારણ.

૧. એક રૂપિઆના ૧૦૦ દોકડાએ કોથળાના મણ ૫ ના શેર ૨૦૦ ને ભાગતાં એક દોકડાનું બશેર આવેછે.

૨. રૂપિઆના દોકડા ૧૦૦ ને કોથળાના મણ ૫ એણે ભાગતાં એક મણના વીશ દોકડા આવેછે.

૩. રૂપિઆના આના ૧૬ એણે કોથળાના શેર ૨૦૦ ને ભાગતાં એક આનાનું ૧૨॥ શેર આવેછે તે ઉપરથી ફદીઆનું થાયછે.

૪. આનાના દોકડા ૬। ને કોથળાના પાંચ મણે ભાગતાં એક મણનો સવા દોકડો આવેછે.

૫. આનાની બદામ ૧૦૦ ને કોથળાના શેર ૨૦૦ વડે ભાગતાં એક શેરની અર્ધી બદામ આવેછે.

હારાનાં લેખાંની કૂંચીઓ.

૧. જેટલે રૂપિએ હારો તેથી સવાગણે દોકડે ૩ા શેર, તેટલાં કુદીઆનું સવાચાર શેર ને નવટાંક.

૨. જેટલે રૂપિએ હારો તેટલા આનાનું ૧૭ા શેર.

દાખલા. હવેથી કૂંચીઓના આંક લખ્યા નથી.

૧. અઢી રૂપિએ હારો તો પોણા બશેરની શી કીમત ?

દો. બ.

જવાબ. ૧ાા ૧

૨. પાંચ રૂપિએ હારો તો એક આનાનું કેટલું આવે ?

જવાબ. ૩ા શેર.

માણીનાં લેખાંની કૂંચીઓ.

૧. જેટલે રૂપિએ માણી તેટલા આનાનું પોણો મણ.

૨. જેટલે રૂપિએ માણી તેથી ૧૬ ગણી પાઈએ અથવા સવા આને ને એક પાઈએ મણ.

૩. જેટલે રૂપિએ માણી તેથી સવાગણે દોકડે ૬ શેર અને તેટલાં કુદીઆંનું સાડાસાત શેર.

૪. જેટલે રૂપિએ માણી તેથી અઢી ગણી બદામનું ૭ાા શેર અને તેટલી બદામનું ૧૨ રૂપિઆ ભાર.

દાખલા.

૧. પાંચ રૂપિએ માણી તો એક કુદીઆનું કેટલું ?

જવાબ. ૧ાા શેર.

૨. સાડેદશ રૂપિએ ને ત્રણ આને માણી તો એક મણની કીમત શી ?

રૂ. આ.

જવાબ. ૭ાાા ‒၊

હારાનાં લેખાંની કૂંચીઓનાં કારણ.

૧. એક રૂપિઆના સવા દોકડા ૮૦ એણે એક હારાના મણ ૭ ના શેર ૨૮૦ ને ભાગતાં એક સવાયાનું ૩॥ શેર આવેછે.

૨. રૂપિઆના આના ૧૬ એણે હારાના શેર ૨૮૦ ને ભાગતાં એક આનાનું ૧૭॥ શેર આવેછે.

માણીનાં લેખાંની કૂંચીઓનાં કારણ

૧. માણીના મણ ૧૨ એને રૂપિઆ આના ૧૬ થી ભાગતાં આનાનું પોણો મણ આવેછે.

૨. રૂપિઆની પાઈ ૧૯૨ ને માણીના મણ ૧૨ વડે ભાગતાં એક મણની પાઈ ૧૬ થઈ.

૩. એક રૂપિઆના સવા દોકડા ૮૦ એણે માણીના મણ ૧૨ ના શેર ૪૮૦ ને ભાગતાં સવા દોકડાનું છ શેર આવશે અને ફદીઉ સવા દોકડાના સવાયા બરાબર છે માટે ફદીઆનું છ સવા સાડાસાત શેર આવશે.

૪. ઉપરની ત્રીજી રીતમાં ફદીઆનું સાડાસાત શેર આવ્યું ત્યારે દશ એ સાધારણ સંખ્યા લઈ બંનેને એટલે ફદીઆની બદામ ૨૫ તથા ૭॥ શેરને ભાગતાં અઢી બદામનું પોણોશેર આવેછે.

કળશીનાં લેખાંની કૂંચીઓ.

૧. જેટલે રૂપિએ કળશી તેટલે આને મણ.

૨. જેટલે રૂપિએ કળશી તેથી સવા ગણે દોકડે આડ શેર અને તેટલાં ફદીઆંનું ૧૦ શેર.

૩. જેટલે રૂપિએ કળશી તેથી અઢીગણી બદામે શેર અને જેટલે ફદીએ શેર તેથી દશગણે રૂપિએ કળશી.

૪. જેટલે રૂપિએ કળશી તેટલી વીશાવાસીએ રૂપિઆ ભાર અને તેટલી બદામે ૧૬ રૂપિઆ ભાર.

૫. જેટલે આને કળશી તેથી પોણી પાઈએ અથવા સવાછ ગણી બદામે મણ.

૬. જેટલે આને કળશી તેથી અઢીગણી વીશાવાસીએ શેર.

દાખલા.

૧. વીસ રૂપિએ કળશી તો એક શેરની શી કીમત?

જવાબ. ૨ ફદીઆં.

૨. સાડે પંદર રૂપિએ અને બે આને કળશી તો શેરની શી કીમત?

	દો॰	બ॰	વી॰
જવાબ.	૨ા	૩	૧

૩. સાડેબાર રૂપિએ કળશી તો ૧ રૂપિઆ ભારનું શું?

	બ॰	વી॰
જવાબ.	૦ાા	૦ા

ખાંડીનાં લેખાંની કૂંચીઓ.

૧. જેટલે રૂપિએ ખાંડી તેટલા આનાનું સવામણ.

૨. જેટલે રૂપિએ ખાંડી તેથી પાંચ ગણે દોકડે મણ.

૩. જેટલે રૂપિએ ખાંડી તેટલા દોકડાનું આઠ શેર અને તેટલાં ફદીઆનું ૧૨ાા શેર.

કળશીનાં લેખાંની કૂંચીઓનાં કારણ.

૧. રૂપિઆના ૧૬ આનાએ કળશીના મણ ૧૬ ને ભાગતાં આને મણ પડ્યું.

૨. રૂપિઆના સવા દોકડા ૮૦ વડે કળશીના મણ ૧૬ ના શેર ૬૪૦ ને ભાગતાં સવા દોકડે આઠ શેર પડ્યું.

૩. રૂપિઆની બદામ ૧૬૦૦ ને કળશીના ૬૪૦ શેરે ભાગતાં એક શેરની અઢી બદામ આવેછે.

૪. ઉપરની ત્રીજી રીત પ્રમાણે એક શેરની અઢી બદામ આવેછે. ત્યારે શેરના ૨ ભાર ૪૦ ને અઢી બદામની વીશાવાસી ચાળીશ વડે ભાગતાં એક વીશાવાસીએ એક રૂપિઆ ભાર આવેછે.

૫. આનાની પાઈ ૧૨ ને કળશીના મણ ૧૬ વડે ભાગતાં પોણી પાઈએ મણ પડ્યું.

૬. એક આનાની વીશાવાસી ૧૬૦૦ ને કળશીના શેર ૬૪૦ થી ભાગતાં એક શેરની રા વીશાવાસી આવેછે.

ખાંડીનાં લેખાંની કૂંચીઓનાં કારણ.

૧. રૂપિઆના આના ૧૬ એણે ખાંડીના મણ ૨૦ ને ભાગતાં આનાનું સવામણ આવેછે.

૨. રૂપિઆના દોકડા ૧૦૦ ને ખાંડીના ૨૦ મણે ભાગતાં એક મણના પાંચ દોકડા આવેછે.

૪. જેટલે રૂપિએ ખાંડી તેટલી બદામનું અછેર.

૫. જેટલે રૂપિએ ખાંડી તેથી બમણી બદામે અથવા અર્ધી રેશે શેર.

૬. જેટલે રૂપિએ ખાંડી તેથી બમણી વીશાવાસીએ અચોળ.

૭. જેટલે આને ખાંડી તેથી પાંચ ગણી બદામે મણ.

૮. જેટલે આને ખાંડી તેથી બમણી વીશાવાસીએ શેર.

૯. જેટલે આને ખાંડી તેટલી બદામનું ૮ શેર.

૧૦. જેટલે ફદીએ શેર તેથી સાડેબાર ગણે રૂપિએ ખાંડી અથવા તેથી દશાગણે આને મણ.

૧૧. જેટલે આને શેર તેથી અઢીગણે રૂપિએ મણ તથા ૫૦ ગણે રૂપિએ ખાંડી.

દાખલા.

૧. પચીસ રૂપિએ ખાંડી તો એક આનાનું કેટલું?

જવાબ. ૨ શેર.

૨. પોણી ઓગણીસ રૂપિએ ખાંડી તો ૮ શેરની શી કીમત?

જવાબ. ૦)≡ આના.

૩. સાડીસત્તર રૂપિએ ખાંડી તો શેરની શી કીમત?

દો૦ બ૦
જવાબ. ૨ ૩

૪. છ આનાનું શેર તો એક મણનું શું?

જવાબ. ૧૫ રૂપિઆ.

મોટા હારાનાં લેખાંની કૂંચીઓ.

૧. જેટલે રૂપિએ હારો તેથી સવાગણે દોકડે સાડાદશ શેર.

૨. જેટલે રૂપિએ હારો તેટલા આનાનું પ૨ા શેર તેટલા ફદીઆનું ૧૩ શેર ને નવટાંક અને તેટલી બદામનું શેર ા ૧ રૂપિઆ ભાર.

૩. રૂપિઆના ૧૦૦ દોકડાએ ખાંડીના ૨૦ મણના શેર ૮૦૦ ને ભાગતાં દોકડાનું ૮ શેર આવેછે.

૪. રૂપઆની ૧૬૦૦ બદામ ખાંડીના શેર ૮૦૦ ને ભાગતાં એક બદામનું અદ્ધેર આવેછે.

૫. એનું કારણ ઉપરની ચોથી રીતથીજ છે, પણ ફેર એટલો કે એમાં ૮૦૦ શેરે ૧૬૦૦ બદામને ભાગી.

૬. ઉપરની પાંચમી રીત પ્રમાણે બે બદામનું શેર પડ્યું, ત્યારે શેરના અધોળ ૧૬ થી બે બદામની વીશાવાસો બત્રીસને ભાગતાં એક અધોળની બે વીશાવાસી આવી.

૭. આનાની બદામ ૧૦૦ ને ખાંડીના મણ ૨૦ થી ભાગતાં એક મણની પાંચ બદામ આવેછે.

૮. આનાની વીશાવાસી ૧૬૦૦ ને ખાંડીના ૮૦૦ શેરે ભાગ્યાથી શેરની બે વીશાવાસી આવેછે.

૯. આનાની બદામ ૧૦૦ વડે ખાંડીના શેર ૮૦૦ ને ભાગતાં એક બદામનું ૮ શેર આવેછે.

૧૦. ખાંડીના શેર ૮૦૦ છે તે રૂપિઆના ૬૪ ફદીઆંના સાડાબારગણા બરાબર છે. મણના શેર ૪૦ તેટલાં ફદીઆં મણના, એટલે ૧૦ આના ને ફદીએ શેર હોય તો ને બે ફદીએ તો ૨૦ આના, તેમ આગળ પણ.

૧૧. મણના ૪૦ શેરના ૪૦ આનાના ૨ા રૂપિઆ મણને માથે થાયછે. અને તેના વીશગણા એટલે વીશે અઢીએ પ-ચાસ રૂપિઆ ખાંડીને માથે પડેછે.

મોટા હારાનાં લેખાંની કૂંચીઓનાં કારણ.

૧. એક રૂપિઆના સવા દોકડા ૮૦ એણે એક મણના શેર ૪૦ ને ભાગતાં સવા દોકડાનું અધશેર આવેછે, પણ મોટા હા-

દાખલા.

૧. ૧૫ રૂપિએ હારો તો એક શેરની શી કીમત?

	દો०	પ૦	વી०
જવાબ.	૧॥।	०॥	૧

૨. સવાછવીસ રૂપિએ હારો તો એક આનાનું કેટલું?

જવાબ. ૨ શેર.

ભારનાં લેખાંની કૂંચીઓ.

૧. જેટલે રૂપિએ ભાર તેટલા આનાનું દોઢમણ.

૨. જેટલે રૂપિએ ભાર તેથી સવાગણે દોકડે ૧૨ શેર ને તેટલા ફદીઆનું પંદર શેર.

૩. જેટલે રૂપિએ ભાર તેથી આઠગણી પાઇએ મણ અને તેટલી પાઇનું પાંચ શેર.

૪. જેટલે રૂપિએ ભાર તેથી સવાગણી બદામે પોણો શેર અથવા તેટલી બદામે શેર ०॥ ૪ રૂપિઆ ભાર.

દાખલા.

૧. ચાળીસ રૂપિએ ભાર તો અધમણ ને ચાર શેરની શી કીમત? જવાબ. ૧ રૂપિઓ.

૨. સાડીસડસઠ રૂપિએ ભાર તો ચાર રૂપિઆ અને સાડા ત્રણ આનાનું કેટલું? જવાબ. ૧॥ મણ.

ગાલ્લીનાં લેખાંની કૂંચીઓ.

૧. જેટલે રૂપિએ ગાલ્લી તેટલા આનાનું ૭૫ શેર અથવા પોણાબે મણ ને પાંચ શેર.

૨. જેટલે રૂપિએ ગાલ્લી તેટલા દોકડાનું ૧૨ શેર, તેટલાં ફદીઆંનું ૧૮॥ શેર.

રાના મણ ૨૧ છે, ત્યારે એકવીસ ગણું વધારે આવવું જોઇએ, એટલે એકવીસ અર્ધું સાડાદશ શેર એક સવાયાનું આવ્યું.

૨. એક રૂપિઆના ૧૬ આનાએ એક મણના ૪૦ શેરને ભાગતાં એક આનાનું અઢીશેર આવશે. પણ હારાનાં ૨૧ મણ છે. માટે એકવીસ ગણું એટલે એકવીસ અઢીઉં સાડી બાવન શેર એક આનાનું થયું.

ભારનાં લેખાંની કૂંચીઓનાં કારણ.

૧. રૂપિઆના આના ૧૬ એણે ભારના મણ ૨૪ ને ભાગ્યાથી એક આનાનું દોઢમણ આવવું જોઇએ.

૨. રૂપિઆના સવા દોકડા ૮૦ થી ભારના મણ ૨૪ને શેર ૯૬૦ ને ભાગતાં એક સવા દોકડાનું બાર શેર આવેછે.

૩. રૂપિઆની પાઇ ૧૯૨ ને ભારના ૨૪ મણે ભાગતાં મણને માથે આઠ પાઇ આવેછે. ને આઠ પાઇએ મણના ૪૦ શેરને ભાગતાં એક પાઇનું પાંચ શેર આવેછે.

૪. માણીમાં અઢીગણી બદામે પોણોશેર આવેછે. પણ માણીકરતાં ભારનું તોલ બમણું છે, તેથી એટલા ૦॥। શેરની કીમત અર્ધી, એટલે ૧। બદામ આવવી જોઇએ.

ગાલ્લીનાં લેખાંની કૂંચીઓનાં કારણ.

૧. રૂપિઆના ૧૬ આનાએ ગાલ્લીના મણ ૩૦ને ભાગ્યાથી એક આનાનું પોણાબે મણ ને પાંચ શેર આવશે.

૨. રૂપિઆના ૧૦૦ દોકડાએ ગાલ્લીના મણ ત્રીસના શેર ૧૨૦૦ ને ભાગતાં એક દોકડાનું ૧૨ શેર આવેછે.

૩. જેટલે રૂપિએ ગાલ્લી તેટલી બદામનું પોણો શેર.

૪. જેટલે આને ગાલ્લી તેટલી બદામનું ૧૨ શેર તથા તેટલી વીશાવાસીનું પોણોશેર.

૫. જેટલે રૂપિએ ગાલ્લી તેટલા સેંકડાના શેર જેટલે દોકડે મણ.

દાખલા.

૧. સાડીત્રેવીસ રૂપિએ ને ત્રણ આને ગાલ્લી તો એક શેરની શી કીમત? દો૰ બ૰ વી૰

જવાબ. ૧॥— ૩॥— ૧।

૨. પચીશ રૂપિએ ગાલ્લી તો એક આનાનું કેટલું?

જવાબ. ૩ શેર.

બેડીઆનાં લેખાંની કૂંચીઓ.

૧. જેટલે રૂપિએ બેડીઉં તેથી અર્ધે આને મણ.

૨. જેટલે રૂપિએ બેડીઉં તેથી સવાગણે દોકડે ૧૬ શેર. અને તેટલાં ફદીઆનું અધમણ.

૩. જેટલે રૂપિએ બેડીઉં તેથી સવાગણી બદામે શેર.

૪. જેટલે રૂપિએ બેડીઉં તેથી સવાગણી વીશાવાસીએ અચ્છોળ.

૫. જેટલે આને બેડીઉં તેથી સવાગણી વીશાવાસીએ શેર.

દાખલા.

૧. બાવીશ રૂપિએ બેડીઉં તો મણની શી કીમત?

જવાબ ૰॥≡

૨. ત્રીશ રૂપિએ બેડીઉં તો શેરનું શું બેસશે?

જવાબ. ૨। દો૰ ૧॥ બ૰

૩. સોળ રૂપિએ બેડીઉં તો બે મણનું શું પડશે?

જવાબ. ૧ રૂપીઓ.

૩. ગાલ્લીના શેર ૧૨૦૦ ને રૂપિઆની બદામ ૧૬ થી ભાગતાં એક બદામનું પોણો શેર આવ્યું.

૪. એક આનાની બદામ ૧૦૦ એ ગાલ્લીના શેર ૧૨૦૦ ને ભાગતાં એક બદામનું ૧૨ શેર આવેછે. એ ઉપરથી પોણોશેરનું જાણવું.

૫. રૂપિઆના ૧૦૦ દોકડાને ગાલ્લી ઉપરથી મણનું કરવાને માટે ૩૦ થી ભાગવા જોઈએ, પણ સાડાસાતનો પા આવડતો હોય તો એ ભાગાકારની જરૂર નહિ.

બેડીઆનાં લેખાંની કૂંચીઓનાં કારણ.

૧. બેડીઆના મણ ૩૨ એણે રૂપિઆના આના ૧૬ને ભાગતાં મણની કીમત અર્ધો આનો આવેછે.

૨. રૂપિઆના સવા દોકડા ૮૦ એથી બેડીઆના મણ ૩૨ ના શેર ૧૨૮૦ ને ભાગતાં એક સવા દોકડાનું ૧૬ શેર આવશે.

૩. બેડીઆના શેર ૧૨૮૦ એથી રૂપિઆની બદામ ૧૬૦૦ ને ભાગતાં એક શેરને માથે સવા બદામ પડશે.

૪. ઉપરની ત્રીજી રીત પ્રમાણે એક શેરને માથે સવા બદામ પડેછે. ત્યારે શેરના અધોળ ૧૬ થી સવા બદામની વીશવાસી ૨૦ ને ભાગતાં એક અધોળની કીમત સવા વીશવાસી આવશે.

૫. આનાની બદામ ૧૦૦ ના વીશવાસી ૧૬૦૦ ને બેડીઆના શેર ૧૨૮૦ એ ભાગતાં શેરની કીમત સવા વીશવાસી આવશે.

સોનાનાં તથા રૂપાનાં લેખાંની કૂંચીઓ.

તોલા લેખે.

૧. જેટલે રૂપિએ તોલો તેથી અર્ધે રૂપિએ ગદીઆણો.
૨. જેટલે રૂપિએ તોલો તેથી અર્ધે આને વાલ.
૩. જેટલે રૂપિએ તોલો તેથી બમણી પાઇએ રતી.
૪. જેટલે રૂપિએ તોલો તેથી અર્ધી પાઇએ મગ.

દાખલા.

૧. સાડેઅઢાર રૂપિએ તોલો તો બે વાલનું શું પડશે?
જવાબ. રૂ૧)=॥ આના.

૨. સવાપંદર રૂપિએ તોલો તો એક રતીનું શું?
આના. પાઈ.
જવાબ. ૦)=॥ ૦॥

૩. ચૌદ રૂપિએ તોલો તો બે મગની શી કીમત?
આનો. પાઈ.
જવાબ. ૧ ૨

ગદીઆણા લેખે.

૧. જેટલે રૂપિએ ગદીઆણો તેટલે આને વાલ.
૨. જેટલે રૂપિએ ગદીઆણો તેથી ચોગણી પાઇએ રતી.
૩. જેટલે રૂપિએ ગદીઆણો તેટલી પાઇએ મગ.
૪. જેટલે આને ગદીઆણો તેથી દ॥ ગણી બદામે અથવા પોણી પાઇએ વાલ.
૫. જેટલે આને ગદીઆણો તેટલી પા પાઇએ રતી.
૬. જેટલે દોકડે ગદીઆણો તેટલી બદામે વાલ.

દાખલા.

૧. સાડીઆઠ રૂપિએ ગદીઆણો તો દોઢ વાલનું શું?
જવાબ. રૂ ૦॥ ૦॥ આનો.

સોનાનાં તથા રૂપાનાં લેખાંની કૂંચીઓનાં કારણ.

તોલા લેખે.

૧. તોલાના ગદીઆણા બેએ એક રૂપિઆને ભાગતાં ગદીઆણાની કીમત અર્ધા રૂપિઆ પ્રમાણે આવશે.

૨. તોલાના વાલ ૩૨ વડેરૂપિઆના આના ૧૬ ને ભાગતાં એક વાલને માથે અર્ધો આનો આવેછે.

૩. ઉપરની બીજી રીત પ્રમાણે વાલની કીમત અર્ધો આનો એટલે ૬ પાઇને વાલની રતી ૩ એણે ભાગતાં એક રતી બે પાઇએ પડી.

૪. ઉપરની ત્રીજી રીત પ્રમાણે રતીને માથે બે પાઈ આવી ત્યારે રતીના મગ ૪ એણે બે પાઇને ભાગતાં એક મગની અર્ધી પાઈ આવેછે.

ગદીઆણા લેખે.

૧. રૂપિઆના ૧૬ આનાએ ગદીઆણાના વાલ ૧૬ ને ભાગતાં આને વાલ પડેછે.

૨ પહેલી રીત પ્રમાણે આને વાલ પડ્યો, ત્યારે એક આનાની પાઇ ૧૨ ને વાલની ૩ રતીએ ભાગતાં રતી ૪ પાઇએ પડેછે.

૩. બીજીરીત પ્રમાણે એક રતી ૪ પાઇએ પડી, ત્યારે રતીના મગ ૪ એણે ચાર પાઇનેભાગતાં એક પાઇએ મગ પડેછે.

૪. ગદીઆણાના ૧૬ વાલે આનાની બાર પાઇને ભાગતાં વાલ એકની પોણી પાઈ આવશે.

૫. ઉપરની ચોથી રીત પ્રમાણે વાલની પોણીપાઈ આવી,

૨. સવાછ રૂપિએ ગદીઆણો તો બે રતીનું શું?

જવાબ. ૩૦।) ૨ પાઈ.

૩. સાત રૂપિએ ગદીઆણો તો એક મગનું શું?

જવાબ. ૦।। આનો ૧ પાઈ.

જમીનનાં લેખાંની કૂંચીઓ.

૧. જેટલે રૂપિએ વીઘું તેથી પાંચગણે દોકડે વસો.

૨. જેટલે રૂપિએ વીઘું તેથી પાંચગણે દોકડે અથવા એક રેશે કાઠી અથવા વીશવાસી.

૩. જેટલે આને વીઘું તેથી પાંચગણી બદામે વસો.

૪. જેટલે આને વીઘું તેથી પાગણી બદામે કાઠી.

૫. જેટલે રૂપિએ વસો તેથી પાંચગણે દોકડે કાઠી.

૬. જેટલે આને વસો તેથી પાંચગણી બદામે વીશવાસી.

દાખલા.

૧. સાડેચાર રૂપિએ વીઘું તો બે વસાનું શું પડશે?

જવાબ. રૂ૦ આ૦ દો૦
૦। ≡ ૧।

૨. સવાસાત રૂપિએ વીઘું તો ત્રણ વીશવાસીનું શું પડશે?

દો૦ બ૦
જવાબ. ૫। ૩

૩. ચાર રૂપિએ વીઘું તો સવા વસાનું શું પડશે?

જવાબ. ૩ ૦।

૪. છ રૂપિએ વીઘું તો દોઢ કાઠીનું શું બેસે?

જવાબ. ૨। દોકડા.

૫. પાંચ રૂપિએ વસો તો બે કાઠીનું શું બેસશે?

જવાબ. ૩ ૦।।

૬. આઠ રૂપિએ વસો તો સવા કાઠીની શી કીમત?

જવાબ. ૩ ૦।।

ત્યારે વાલની ૩ રતીએ પોણી પાઇને ભાગતાં, એક રતી પા પાઇએ પડી.

૬. ગદીઆણાના વાલ ૧૬ એણે દોકડાની બદામને ભાગતાં એક બદામે વાલ પડયો.

જમીનનાં લેખાંની કૂંચીઓનાં કારણ.

એક રૂપિઆના દોકડા ૧૦૦ ને વીઘાનાં ૨૦ વસાએ ભાગતાં વસાને માથે પાંચ દોકડા પડશે.

૨. એક વીઘાના વસા ૨૦ ને વસા એકની વીશવાસી ૨૦ એ લેખે વીઘાની કાઠી અથવા વીશવાસી ૪૦૦ ને રૂપિઆના ૪૦૦ પા દોકડા અથવા રેશે ભાગતાં એક પા દોકડે અથવા રેશે એક કાઠી આવશે.

૩. આનાની બદામ ૧૦૦ ને વીઘાના ૨૦ વસાએ ભાગતાં એક વસો ૫ બદામે પડશે.

૪. ઉપરની ત્રીજી રીત પ્રમાણે વસાને માથે પાંચ બદામ આવી ત્યારે પાંચ બદામને વસાની કાઠી વીશે ભાગતાં વીશવાસી પા બદામે પડશે.

૫. વસાની ૨૦ વીશવાસીએ રૂપિઆના દોકડા ૧૦૦ ને ભાગતાં એક વીશવાસીના પાંચ દોકડા આવશે.

૬. આનાની બદામ ૧૦૦ ને વસાની ૨૦ વીશવાસીએ ભાગતાં એક વીશવાસીની ૫ બદામ આવશે.

સેંકડાનાં લેખાંની કૂંચીઓ.

૧. જેટલે રૂપિએ સેંકડો તેટલે દોકડે નંગ.
૨. જેટલે આને સેંકડો તેટલી બદામે નંગ.
૩. જેટલે કુદીએ સેંકડો તેથી પાગણી બદામે નગ.

દાખલા.

૧. અઢી રૂપિએ સેંકડો તો ૪ નંગનું શું પડશે?

જવાબ. ૧૦ દોકડા.

૨. પાંચ આને સેંકડો તો ૭ નંગનું શું બેસે? દો૦ બ૦

જવાબ. ૨ ૩

કોડીના હિસાબની કૂંચીઓ.

૧. જેટલે રૂપિએ કોડી તેથી પાંચગણે દોકડે નંગ.
૨. જેટલે આને કોડી તેથી પાંચગણી બદામે નંગ.
૩. જેટલે કુદીએ કોડી તેથી સવાગણી બદામે નંગ.

દાખલા.

૧. સાત રૂપિએ કોડી તો ૨ નંગનું શું બેસે?

રૂ. દો.

જવાબ. ાા ૨૦

૨. સાડેનવ આને કોડી તો ૪ નંગનું શું બેસે?

દો. બ.

જવાબ. ૧૧ાા. ૨.

સેંકડાનાં લેખાંની કૂંચીઓનાં કારણ.

૧. સેંકડાના નંગ ૧૦૦ ને રૂપિઆના ૧૦૦ દોકડાએ ભાગતાં એક દોકડે નંગ પડ્યું.

૨. આનાની બદામ ૧૦૦ ને સેંકડાના ૧૦૦ નંગે ભાગતાં બદામે નંગ પડ્યું.

૩. ફદીઉં એટલે પા આનો ને એની બદામ ૨૫ ને સેંકડાના ૧૦૦ નંગે ભાગતાં પા બદામે નંગ પડ્યું.

કોડીનાં લેખાંની કૂંચીઓનાં કારણ.

૧. કોડીના ૨૦ નંગે રૂપિઆના ૧૦૦ દોકડાને ભાગ્યાથી એક નંગના પાંચ દોકડા આવ્યા.

૨. કોડીના નંગ ૨૦ વડે આનાની ૧૦૦ બદામને ભાગતાં એક નંગ પાંચ બદામે પડ્યું.

૩. ફદીઉં એટલે પા આનાની બદામ ૨૫ ને કોડીના ૨૦ નંગે ભાગતાં એક નંગ સવા બદામે પડ્યું.

લૂગડાંના લેખાંની કૂંચીઓ.

૧. જેટલે રૂપિએ ગજ તેટલા આનાની દોઢ તસુ.

૨. જેટલે રૂપિએ ગજ તેથી આઠગણી પાઈએ તસુ.

૩. જેટલે આને ગજ તેથી અર્ધી પાઈએ તસુ.

દાખલા.

૧. દોઢ રૂપિએ ગજ તો ત્રણ તસુનું શું?

જવાબ. ૩ આના

ખડ એટલે ઘાસ, નળીઆં વગેરે ૧૦૦૦ ની ગણતીથી વેચાયછે તેનાં લેખાંની કૂંચીઓ.

૧. જેટલે રૂપિએ હજાર તેથી દશગણે દોકડે ૧૦૦.

૨. જેટલે રૂપિએ હજાર તેટલે દોકડે દશ, તેટલે રેશે અથવા પા દોકડે રા ને તેટલી બમણી બદામે શા.

૩. જેટલે આને હજાર તેટલી બદામે દશ કુદીઆની ૧ પૂળી હોયતો ૧પાા= હજાર પડે તે યાદ રાખવું, પછી કુદીઆની જેટલી પૂળી કહી હોય, તેટલી પૂળીએ સાડા પંદર ને બે આનાને ભાગ્યાથી જેટલા રૂપિઆ આવે તેટલાએ હજાર પડે.

દાખલા.

૧. સવાપાંચ રૂપિએ હજાર ઘાસ અથવા ખડ છે તો ૧૦ પૂળીનું શું બેસે? જવાબ. પા દોકડા.

લૂગડાંના લેખાંની કૂંચીઓનાં કારણ.

૧. ગજના ચોવીસ તસુને રૂપિઆના ૧૬ આને ભાગતાં એક આનાની દોઢ તસુ આવી.

૨. ગજના ૨૪ તસુએ રૂપિઆની ૧૯૨ પાઇને ભાગતાં એક તસુની આઠ પાઈ આવી.

૩. ગજના ૨૪ તસુએ આનાની બાર પાઇને ભાગતાં અર્ધી પાઇએ તસુ પડી.

ખડ એટલે ઘાસ, નળીઆં વગેરેનાં લેખાંની કૂંચીઓનાં કારણ.

૧. રૂપિઆના ૧૦૦ દોકડાને હજારના દશ સેંકડે ભાગતાં એક સેંકડાના દશ દોકડા આવે છે.

૨. રૂપિઆના ૧૦૦ દોકડાએ એક હજારને ભાગતાં એક દોકડાના દશ આવશે. બીજું તે ઉપરથી સમજવું.

૩. આનાની ૧૦૦ બદામે હજારને ભાગતાં એક બદામના દશ આવશે.

વ્યાજ ગણવાની રીત.

૧. રૂપિઆનો ને મહિનાનો જે ગુણાકાર આવે તેને સર કહેછે.

૨. દહાડા કહ્યા હોયતો તે વડે રૂપિઆને ગુણીને જમણી બાજુનો છેલો આંકડો કાઢીને બાકી રહેલા આંકને ત્રણે ભાગ લેવો. ભાગાકાર આવે તે સર જાણવો, અથવા સાડાસાતનો પા આવડતો હોય તો તે પ્રમાણે એ ગુણાકારની રકમનો જે આંકડો આવે તે સર જાણવો. ઉપર પ્રમાણે આંકડો કાઢવાની તથા ત્રણે ભાગવાની જરૂર નહિ.

૩. સેંકડે મહિનાનું એક ટકાપ્રમાણે વ્યાજ હોય તો સર આવે તેટલા દોકડા વ્યાજ જાણવું. દોકડાની રકમ મોટી થઇ હોય તો જમણા હાથ ઉપરના બે આંકડા દોકડા સમજી બાકી રહે તે રૂપિઆ જાણવા.

૪. સેંકડે એક આના લેખે વ્યાજ હોય તો આવેલા સર જેટલી બદામો જેટલું વ્યાજ થયું જાણવું.

વ્યાજનો ભાવ એક ટકાથી ઓછો વધતો હોયતો તે મુજબ ગણવાની રીત.

શા પ્રમાણે વ્યાજ. ટકા પ્રમાણે જેટલા દોકડા આવ્યા હોય તેના.

०)– પાના પા કરવા.

०)= પાના અર્ધા કરવા.

)≡ પાના પોણા.

०। પા.

०।– પાનું સવાયું.

०।= પાનું દોઢું અથવા અર્ધાનું પોણું.

૦।≡ પા ના પાનું પોણું મેળવવું.
૦॥ અર્ધો.
૦॥– પોણાનું પોણું.
૦॥= અર્ધાનું સવાયું.
૦॥≡ અર્ધામાં તેના પોણાનું અર્ધ મેળવવું.
૦।॥ પોણું.
૦।॥– પોણામાં પા ના પાનું મેળવવું.
૦।॥= અર્ધામાં તેનું પોણું મેળવવું.
૦।॥≡ પોણાનું સવાયું.
૧ સવાયું.
૧॥ દોઢું.

દાખલા.

૧. પંદર રૂપિઆ ૧૦ મહિના રહ્યા, વ્યાજનો ભાવ ૦।॥ ટકા પ્રમાણે, શું વ્યાજ થશે ? જવાબ. રૂ. ૧)=

૨. બાર રૂપિઆ સાત દિવસ રહ્યા, વ્યાજનો ભાવ અર્ધો ટકા પ્રમાણે, શું વ્યાજ થશે ? દો. બ.

જવાબ. ૧ ૨॥ આશરે.

૩. સવાઆઠ રૂપિઆ ૧૬ દિવસ રહ્યા, ટકા પ્રમાણે શું વ્યાજ થશે ? દો. બ.

જવાબ. ૪૧ ૨॥ આશરે.

વારોવારીકું એટલે નાણાવટીની રીતે કાઢવાનું વ્યાજ.

ખાતામાં જમે ઉધાર રકમો હોય છે તેનું વ્યાજ કાઢવા સારૂ ખાતાં પ્રમાણેજ મથાળું દોરીને તેમાં વ્યાજ એટલું વધારે લખવું. જમે ઉધારની રકમો જમે ઉધારમાંજ લેવી પણ

ખાતામાં માથે આંકડો ભરેછે. તેમ ન ભરતાં લીટીને આરંભે રૂ કરીને રકમ લખીને દહાડાવાર લખવો.

ભારે રકમ હોય તેના પેટામાં હલકી રકમને વળી લખવી. તે એટલી રકમો સૂધી કરવું કે, મોટી રકમનું પેટું ભરાય, ને જો પેટામાં છેલી રકમ બરાબર સમાતી ન હોય, તો જેટલા આંકડા સમાય તેટલા લખીને તે પાછો અસલ રકમના પેટામાં લેવો, એવી રીતે જમે ઉધારમાં છેવટ સૂધી કરતાં જવું. અને છેવટ બાકી રહે તે જો જમેમાં હોય તો ત્યાં દેવા, એમ લખવું. ને ઉધારમાં હોયતો, લેણા કરી ઉધારમાં લખવા.

પ્રથમ બે રકમોમાંથી જે રકમ પહેલી તેરીખની હોય તે દિવસથી બીજી રકમની તેરીખસૂધી, તિથિઓ પ્રમાણે મહિના તથા દિવસો નક્કી કરવા, જેટલા મહિના થાય તેટલાના મહિને અર્ધા દિવસ લેખે જે દહાડા નક્કી થાય તે મહિના ઉપરના દિવ-સના આંકડામાંથી બાદ થતાં બાકી જેટલા દિવસ રહે, તેટલા દિવસ લગભગ તે મહિના ઉપર આવશે એમ આશરો જાણવો, પણ તે નક્કી કરવા માટે આવેલા મહિનાનાં પખવાડિયાં જેટલા વાર આગલી તેરીખના વારથી ગણતાં છેલો જે વાર આવે તેની જોડના વારથી પાછલી તેરીખના વાર સૂધી ગણવું, પણ છેલો વાર માંહે લેવો નહિ. તે એટલે સૂધી ગણવો કે મહિના ઉપર દહાડાનો આશરો નક્કી કરયો છે, તેની લગભગ આવી રહે. જેમ કારતક શૂદી ૬ વાર શનેઉથી ભાદરવા વદી ૧) વાર બુધ સૂધી તિથિઓ પ્રમાણે ગણીને મહિને અર્ધા દિવસ લેખે કાપેથી સાડા-દશ મહિના ને ચાર દિવસ થાયછે. હવે સાડાદશ મહિનાનાં ૨૧પખવાડિઆં જેટલા વાર પહેલી તારીખના શનિવારથી ગ-ણતાં છેલા પખવાડિઆંનો છેલો વાર શનિ આવશે તેની જોડના રવિવારથી, પાછલી તેરીખના બુધવાર સૂધી ગણતાં ઉપરના ચાર દિવસ આવી રહેછે, તે ઊપલા દિવસની સાથે મળી રહેછે.

એવી રીતે ગણીને જે માસ દિવસ થાય તે જે તરફ આગલી તેરીખની રકમ હોય તે તરફ લખવા. હવે આગલી તેરીખ-વાળી રકમ પાછલી તેરીખવાળી રકમના પેટામાં પડી હોય તો ફકત તે પેટાનીજ રકમની લીંટીને છેડે આગળ પાને ૩૬ મે કા-ઢેલા વ્યાજમાં માંડ્યા છે, તે રીતે લખવા. અથવા તે રકમનું પેટું પૂરવા પાછલી તેરીખની રકમમાંથી જેટલો ભાગ લીધો હોય તે ઉપર લખવા.

મુદત ઉપરથી સર ગણવાની રીત વ્યાજમાં આગળ લખેલી છે. ને તેજ રીત અહિંઆં બરાબર લાગુ પડેછે, તેથી આ ઠેકાણે ફરી લખી નથી.

રકમને છેડે જે માસ દિવસ ઉપર કહ્યા પ્રમાણે લખ્યો હોય તો તે રકમને માથે સર લખવો ને જો પેટાની રકમ ઉપર માસ, દિવસ આવેલા હોય તો તેને માથે સર લખવો. પછી સર્વે પેટા-ના સરનો સર્વાળો લેઈ મુખ્ય રકમને માથે ચઢાવવો.

જમેના સરનો સર્વાળો જમેમાં લેવો ને ઉધારના સરનો સર્વાળો ઉધારમાં લેવો. જો જમે ઉધારનું એક જાતનું વ્યાજ હોય તો વધારે સરમાંથી ઓછો સર બાદ કરવો.

તારીજ	સંવત ૧૮૮૮ ની.
જ	ઉ

ઉપર લખ્યા પ્રમાણે તારીજ દોરીને જમે કે ઉધારમાંની જે તરફ મુદલ બાકી રહી હોય તે તારીજમાં તેજ તરફ લખવી ને તે લીંટીમાં બાકી મુદલ જમે પાસે હોય તો દેવા, અને ઉધાર પાસે હોય તો લેણા એમ લખવું.

જે સર બાકી હોય તે તારીજમાં જેણી તરફની સરની રકમ મોટી હોય તેણી તરફ લખવો ને એટલા દર સેંકડે દર મહિને ટકાને ભાવે દોકડા થયા, એમ જાણવું. હવે ભાવ વધારે ઓ-

છો હોય તો, વ્યાજની રીતમાં કોઠો પાડીને રીત લખી છે તેપ્રમાણે ગણીને તેના રૂપિઆ કરીને વ્યાજનીલીંટીનેમાથે ચઢાવવા.

. જો જમે ઉધારનું વ્યાજ જુદા જુદા ભાવનું હોય તો આગળ કહેલી રીતપ્રમાણે જમે ઉધાર બંને તરફ વ્યાજના આંકડા માથે જુદા જુદા ભરવા.

તારીખના જમે ઉધારની બાકી કાઢતાં લેણું કે દેવું જે નીકળ્યું હોય તે પ્રમાણે તે નવા વર્ષમાં ખાતું પાડીને લખવું.

આ ઉપર લખેલી રીતિ નાણાવટી વગેરે લોકોમાં ઘણી મુદત થયાં ચાલતી આવી છે, તથા હાલમાં પણ ચાલેછે. પણ એ રીતે વ્યાજ કાઢવામાં લંબાણ બહુ થાયછે, તથા રકમો પેટામાં નાંખવી તથા કાઢવી એથી એવી ગૂચવણ પડેછે કે, કાચી બુદ્ધિવાળાને ઝટ લેઇને સમજ પડવી મુસ્કિલ થઇ પડેછે. એ માટે એ ચાલતી રીત લખીને હવે બીજી એક સહેલી રીત નીચે લખવામાં આવેછે. તેમાં સર તથા મહિનાના આંકડા મોટા આવે તો ખરા, પણ લંબાણ ઓછું થઇ, એ નવી રીતે વ્યાજ કાઢનારને સહેલું પડશે એવું લાગેછે.

જેટલી રકમો ખાતામાં જમે ઉધાર હોય તેટલી રકમો ફરીને વ્યાજ કાઢવા માટે ઉતારવી તેમાં તફાવત એટલોજ કે, ખાતામાં રકમોનો આંકડો માથે ચઢાવવો, અને આમાં લીંટીની માંહે લેવો. ને જેમ ઉધારમાંની એકેક રકમની તેરીખથી આસો વદ.૦) ને જે વાર હોય ત્યાંસુધી અથવા બીજી જે કોઈ તેરીખ સુધી નકી કરવું હોય ત્યાંસુધી માસ તથા દિવસ ઊપલી રીતમાં કહ્યા પ્રમાણે નકી કરીને તે તે રકમને છેડે લીંટીમાં લખવા ને તેમાં તે છેલો દિવસ લેવો ને તે રકમના રૂપિઆ તથા એ માસ વગેરે ઉપરથી જે સર નકી થાય તે માથે ચઢાવવો. પછી બાકીનું ઉપરની રીતમાં કહ્યા પ્રમાણે કરીને બાકી નવા વરસના ખાતાને સારૂ નકી કરવી. આ રીત પ્રમાણે વ્યાજ પૃષ્ટ ૩૭

મે કરી બતાવ્યું છે, પણ આપવા લેવાના વ્યાજનો ભાવ સરખો હોય તોજ આ રીતે થઈ શકેછે. નહિ તો ઊપલી રીત પ્રમાણે કરવું.

કાઠીઆવાડ તથા ગુજરાતમાં કેટલએક ઠેકાણે વાર વિના ગણેછે. ત્યાં તિથિઓ પ્રમાણે મહિના તથા દિવસ ગણીને મહિને અર્ધો દિવસ લેખે કાપી નાંખેછે. એમાં જરા ભૂલ રહી હોય તો વાર ગણવાની રીત પ્રમાણે નકી કરતા નથી.

વારોવારીઆં વ્યાજ કાઢવાને માટે રકમોનું ખાતું.

પરી. દેવરાજ અમરસીનું ખાતું સંવત ૧૯૧૦ નું.

જ	ઉ
૫૦૦) માગશર વદ ૫ વાર ભોમે.	૬૦૦) કારતક શુદ ૨ વાર ગરેઉ.
૩૦૦) પોશ શુદ ૧૫ વાર શનેઉ.	૧૨૦) માગશર વદ ૮ વાર શુકરે.
૮૫૦) ફાગણ વદ ૭ વાર ભોમે.	૪૦૦) ફાગણ શુદ ૧૫ વાર ભોમે.
૮૦) અશાડ વદ ૩ વાર બુધે.	૯૦) અશાડ વદ ૬ વાર શનેઉ.
૧૫૦૦) આસો વદ ૭ વાર શુકરે.	
૨૮૩૦	૧૨૧૦
૧૬૨૦) બાકી દેવા સંવત ૧૯૧૧ ના કારતક શુદ ૧ વા૦ રવેઉ.	૧૬૨૦) બાકી દેવા આસો વદ ૦) વાર શનેઉ.
	૨૮૩૦

વ્યાજ સંવત ૧૯૧૦ ની સાલનું.

જ

૦ રૂ ૫૦૦) માગશર વદ ૫ ભોમે.

૧૫૭ રૂ ૩૦૦) પોશ શુદ ૧ શનેઉ.

૦ રૂ ૧૦૦) દી. ઉ.

૦ રૂ ૧૨૦) દી. ઉ.

૧૫૭ રૂ ૮૦) માસ ૬॥૧૪

૧૫૭

૬૩૪॥ રૂ ૪૫૦) ફાગણ વદ ૭ ભોમે.

૦ રૂ ૩૨૦) દી. ઉ.

૩૪૮) રૂ ૯૦) માસ ૩॥૧૧

૨૮૬॥ રૂ ૪૦) માસ ૭)૫

૬૩૪॥

૨૭૨) રૂ ૮૦) અશાડ વદ ૩ બુધ. માસ ૩) ૧૨

૬૫૦) રૂ ૧૫૦૦) આસો વદ ૭ શુકરે. દી. ૯

૧૫૧૪

૧૫૧૪

૭

૧૧૮૬

૩૨૮ બાકી સર ૧૧૮૬

ઉ

૧૦૨૩ રૂ ૬૦૦) કારતક શુદ ૨ ગરેઉ.

૭૮૩ રૂ ૫૦૦) માસ ૬॥૨

૨૪૦) રૂ ૧૦૦) માસ ૨)૧૨

૧૦૨૩

૮૮) રૂ ૧૨૦) માગશર વદ ૮ શુકરે. દી. ૨૨

૭૪॥ રૂ ૪૦૦) ફાગણ શુદ ૧૫ ભોમે.

૦ રૂ ૮૦) દી. જ.

૭૪॥ રૂ ૩૨૦) દી. ઉ.

૭૪॥

રૂ ૯૦) અશાડ વદ ૬ શનેઉ. દી. જ.

બાકી રૂ ૬૨૦) સંવત ૧૯૧૦ ના આસો વદ ૦) શનેઉ.

૦ રૂ ૪૦) દી. જ.

૦ રૂ ૮૦) દી. જ.

૦ રૂ ૧૫૦૦) દી. જ.

૧૬૨૦

તારીજ સંવત ૧૯૧૧ ના કારતક શૂદ ૨ વાર રવેઉ.

જ	ઉ
૧૬૨૦) મુદલ દેવા.	
૧ા ૧૪ વ્યાજનો સર ૩૨૮ ટકા વા લેખે.	
૧૬૨૧ા૧૪	

ઉપલું વ્યાજ આગળ કહેલી ટૂંકી રીત પ્રમાણે નીચે ફરી ગણ્યું છે.

જ	ઉ
૫૧૩૦) રૂ ૫૦૦) માગશર વદ ૫ ભોમે. માસ ૧૦) ૬	૭૦૬૦) રૂ ૬૦૦) કારતક શુદ ૨ ગરેઉ. માસ ૧૧ા૮
૨૮૧૦) રૂ ૩૦૦) પોશ શુદ ૧૫ શનેઉ. મા. ૯) ૧૧	૧૨૧૨) રૂ ૧૨૦) માગશર વદ ૮ શુકરે. મા. ૧૦) ૩
૩૨૨૫) રૂ ૪૫૦) ફાગણ વદ ૭ ભોમે. મા. ૭) ૫	૨૯૬૦) રૂ ૪૦૦) ફાગણ શુદ ૧૫ ભોમે. મા. ૭) ૧૨
૭૨) રૂ ૮૦ અશાડ વદ ૩ બુધે. મા. ૩) ૧૨	૨૯૭) રૂ ૯૦) અશાડ વદ ૬ શનેઉ. મા. ૩) ૯
૪૫૦) રૂ ૧૫૦૦ આસો વદ ૭ શુકરે. દી. ૯	૧૧૫૨૯
૧૧૮૫૭	

ઉ ———

૧૧૫૨૯ તારીજ ઉપર મુજબ.

૩૨૮

હુંડીના હિસાબ.

હુંડીનો ભાવ કહેવાની એવી રીત છે કે, ફલાણા દેશાવરનો ૯૮) નો ભાવ છે. તો તેનું સમજવું જે જે ઠેકાણે ભાવ કહ્યો ત્યાં રૂપિઆ ૯૮) ભરેતો કહેલા દેશાવર ઉપર રૂ ૧૦૦) ની હુંડી

મળે. બે ટકા ઉપર ભાવ છે એમ બોલેતો સમજવું કે રૂ ૧૦૨) ભરેથી રૂ ૧૦૦) ની હુંડી મળે. હવે આ ઉપરથી સમજાયછે કે ઉપર ભાવ હોય તો રૂપિઆ ભરી હુંડી કરાવનારને નુકસાન અને માંહે ભાવ હોય તો ફાયદો જેટલા રૂપિઆની હુંડી કરાવીને તેના રૂપિઆ કેટલા ભરવા એ કાઢવું સહેલ છે. પણ ગમે તેટલા રૂપિઆ ભરીને તેની હુંડીનો આંકડો નકી કરવો હોય તો એ ગણવું લગાર કઠણ પડેછે. હુંડી ઉપરથી હુંડીઆમણ થાય, તે આપવા લેવા માટે નકી કરવું હોય તો સેંકડે જે ભાવ હોય તે પ્રમાણે ગણીને માંહે ભાવ હોયતો કાપી લેવા ને ઉપર ભાવ હોય તો બીજા આપવા. જેમ રૂ ૫૦૦) હુંડી કરાવવી અને ભાવ ૨) ટકાનો છે, તો રૂ ૫૦૦) ઉપર બીજા રૂ ૧૦) એટલે કુલ રૂ ૫૧૦) ભરવા પણ જો રૂ ૯૮)લેખે ભાવ હોય તો રૂ ૧૦) રૂ ૫૦૦) માંથી કાપીને બાકીના ભરવા.

હવે જો કદી રૂ ૫૦૦) ભરીને તેની હુંડી જે થાય તેટલી કરાવવી હોયતો ઉપરનો ભાવ એટલે ૨ ટકા લેખે હોય તે રૂ ૫૦૦) માંથી ૧૦) રૂપિઆ બાદ કરીને એ દેશનો વટાવ બે લેખે વીશ દોકડા થાય તે મેળવવા. પછી તે સર્વાળામાંથી વળી એ વીસ દોકડાનો વટાવ ૪૦ દોકડા એટલે આશરે ાા દોકડો બાદ કરવો, બાકી રૂ ૪૯૦) ૧૯ાા દોકડા રહ્યા, એટલી હુંડી થશે. એ રીતે ભરવાના રૂપિઆમાં વટાવ, વટાવનો વટાવ, તેનો વટાવ ને પાછો તેનો વટાવ જે જે થતો જાય તે વારાફરતી ઘટાડતાં તથા વધારતાં જવું, એટલે પહેલીવાર બાદ કરવો, બીજીવાર મેળવવો, ત્રીજીવાર બાદ કરવો, એ રીતે ફસર ન પડે ત્યાંલગણ કરતાં જવું. અથવા મેળવવાની રકમો ડાબી બાજુએ જુદી લખી તેના સર્વાળામાંથી બાદ કરવાની રકમો જમણે હાથ જુદી લખી તેમનો સર્વાળો બાદ કરવો. જેને આવા હિસાબનો ઘણો મહાવરો છે, એવા નાણાવટી તો ઉપરની રીત

પ્રમાણે નથી કરતા. તેઓ એક આંકડો આશરે ધારીને તેના ઉપર તેનો વટાવ ચઢાવતાં તે એકંદર આંકડો જો અસલનાથી ઓછો હોયતો વળી ધારેલા ઉપર કાંઇક વધારેછે. ને તેનો વટાવ પાછો વધારેછે. એમ કરતાં કરતાં અસલનો આંકડો આવી રહે ત્યાં સુધી કરેછે. પણ ઘણો મહાવરો તેથી તે એવો આંકડો પહેલેથીજ ધારેછે કે, થોડી મહેનત તે નકી આંકડો માલૂમ પડેછે. જો માંહે ભાવ, જેમ ૯૮) હોય તો વટાવ, વટાવના વટાવ, તેનો વટાવ. ને પાછો તેનો વટાવ એ પ્રમાણે ચઢાવતાં જવું; એટલે હુંડીનો આંકડો નકી થશે. જેમ રૂ ૫૦૦) માથેનો માંહે વટાવ ૨) ટકાલેએ રૂ ૧૦) વધારો તેમાં વળી ૧૦) નો વટાવ રૂ ૨૦) વધારો, તેમાં વળી રૂ ૨૦) નો વટાવ ૪૦) ફોકડા એટલે આશરે અર્ધો દોકડો વધારો, એ રીતે કરતાં રૂ ૫૧૦) ૨૦॥ દોકડાની હુંડી થશે.

દાખલા.

૧. રૂ ૪૭૩૭) તથા રૂ ૬૩૨૮) એવીએ રકમો જેટલી જુદી જુદી હુંડીઓ કરાવવી છે, તો તેના કેટલા રૂપિઆ ભરવા? ભાવ ત્રણ ટકા લેએ, એટલે રૂપિઆ ૧૦૩) ના રૂ ૧૦૦) ની હુંડી થાય.

રૂ ૪૭૩૭	૬૩૨૮
૧૪૨) ૧૧	૧૮૯॥ ૯
રૂ ૪૮૭૯) ૧૧ જવાબ.	૬૫૧૭॥ ૯ જવાબ.

૨. ઉપર પ્રમાણેજપણ ભાવ રૂ ૯૭)લેએછે, તો નાણાવટીને ત્યાં કેટલા કેટલા રૂપિઆ ભરવા.

રૂ ૪૭૩૭	૬૩૨૮
૧૪૨) ૧૧	૧૮૯॥ ૯
રૂ ૪૫૯૪॥. ૧૪	૬૧૩૮) ૧૬

૩. નાણાવટીને ત્યાં રૂ ૪૭૩૭) તથા ૬૩૨૮) ભરીને એ બે રકમોની જુદી જુદી હુંડીઓ કરાવવાની છે. તો તે કેટલાની થશે? ભાવ ટકા ૩ લેએ.

સર્વાળાની.	બાદ કરવાનો વટાવ.		બાદ કરવાનો વટાવ.
૪૭૩૭	૧૪૨)૧૧	૬૩૨૮	૧૮૯॥ ૯
૪।૧।	૦)૧૨॥	પા ૧૯॥	૦)૧૭
૦)૦॥	———	૦) ૦॥	
———	૧૪૨)૨૩॥	———	———
૪૭૪૧।૧॥		૬૩૩૩॥ ૨૦	૧૯૦)૧
———		૧૯૦) ૧	
૧૪૨)૨૩॥		———	
———		૬૧૪૩॥ ૧૯ જવાબ.	
૪૫૯૯)૩ જવાબ.			

૪. ઉપર મુજબ પણ ભાવ રૂ ૯૭) લેએછે.

રૂ ૪૭૩૭	૬૩૨૮
૧૪૨)૧૧	૧૮૯॥૯
૪। ૧।	પા॥૧૯॥
૦) ૧૨॥	૦) ૧૭
૦॥	૦) ૦॥
———	———
જવાબ. ૪૮૮૩॥ ૦॥	૬૫૨૩॥ ૨૧ જવાબ.

ત્રિરાશિ રીત પ્રમાણે ઉપલા આંકડાના ઉપર ૪ શૂન્ય ચઢાવીને તેને જે ભાવ હોય તેથી ભાગતાં જે ભાગાકાર આવશે તેટલા દોકડા જાણવા. આ રીત પ્રમાણે, ઉપલા બે દાખલા નીચે ગણ્યા છે.

દાખલો ત્રીજો.

૧૦૩	ભાજકાંક.	૧૦૩
૪૫૯૯,૦૩		૬૧૪૩,૬૮॥
૪૭૩૭૦૦,૦૦	ભાગાકાર.	૬૩૨૮૦૦,૦૦
૬૧૭......		૧૪૮......
૧૦૨૦...	ભાજ્યાંક.	૪૫૦,.....
૯૩૦...		૩૮૦...
૩૦૦..		૭૧૦...
		૯૨૦...
		૯૬...
		૧૮॥

દાખલો ચોથો.

૯૭	ભાજકાંક.	૯૭
૪૮૮૩,૫૦॥		૬૫૨૩,૭૧
૪૭૩૭૦૦૦૦	ભાગાકાર.	૬૩૨૮૦૦૦૦
૮૫૭......		૫૦૮......
૮૧૦...	ભાજ્યાંક.	૨૩૦ ...
૩૪૦...		૩૬૦...
૪૯૦...		૬૯૦...
૫૦..		૧૧૦.
૧॥		૧૩

વટાવ ગણવાની રીત પણ હુંડીના હિસાબ પ્રમાણે છે. માટે જુદી લખી નથી.

મોતીના હિસાબની રીત.

તોલનું કોષ્ટક.

૧૬ આનાની	૧ રતી.
૨૪ રતીની	૧ ટાંક

હિસાબ ગણવામાં આવેછે તે જાતનું કોષ્ટક.

૧૬ બદામનો	૧ દોકડો.
૧૦૦ દોકડાનો	૧ ચવ-ટકો.
૧૩॥ ટકાની	૧ રતી.
૧૪ રતીની	૧ ટાંક.

એક મોતીનો દાણો તોલમાં જેટલી રતી આવે, તેટલી રતીને ૧૩॥ ટકાએ ગુણીને ટકા કરતાં જે આવે તેને ચોવીસે ભાગ્યાથી આવેલા ભાગાકારને એક રતીના ચવ જાણવા. પછી તેને જેટલી રતી તોલ હોય તેટલે ગુણતાં જે આવે, તે એક દાણાના ચવ થયા. અગર એક કરતાં વધારે દાણા આગળ તોળ્યા હોય તો તે દાણાની સંખ્યાએ ભાગતાં જે આવશે, તેટલા ચવ એ બધા દાણાના થશે. પછી જો એક દાણાનું કરવું હોય તો વળી તેટલે દાણે તેનો ભાગ લેવો, એટલે તેટલા ચવ એક દાણાના થશે.

દાખલા.

૧. એક મોતીનો દાણો તોલમાં ૮ રતી છે, તો તેના ચવ કેટલા થશે?

```
      ૪
    ૧૩॥
  ------
 ૨૪)૫૫
  ------
   ૨।૧
    ૧૦૦
  ------
 ૨૪)૧૦૦
    ૪–૪
     ૧૬
  ------
 ૨૪)૬૪
     ૨॥
```

```
ચવ. દો. બ.
 ૨।  ૪  ૨॥ એક રતીને માથે.
 ૪
------------
૯–૧૬॥–૩ જવાબ.
```

નવ ચવ, સાડાસોળ દોકડા અને ત્રણ બદામ.

૨. પાંચ દાણા તોલમાં ૭ા રતી છે તો તેના કેટલા ચવ થશે?

```
   ૭ા
  ૧૩ાા
  ----
  ૯૧
  ૬ા
  ૫ા૧૨ા
  ------
૨૪)૧૦૩૧૨ા
   ૪ા-૧-૧૨ા
     ૧૦૦
૨૪)૧૧૨ા
   ૪ાા-૪ાા
     ૧૬
૨૪)૭૨
     ૩-૦
```

```
ચવ. દો. બ.
 ૪ા  ૪ાા  ૩
 ૭ા
----------
૨૯ાા
 ૨   ૧૨ા
 ૦ા     ૮ાા
        ૧ા ૨ા
----------
૫)૩૨)૨૨ાા૨ા
----------
```

૬ા ૧૯ાા ૦ાા જવાબ. સવાછ ચવ સાડીઓગણી-
સ દોકડા અને અર્ધી બદામ.

મુસારો એટલે પગારના હિસાબ.

જેટલા રૂપિઆનો મહિનો હોય તે વડે જેટલા દિવસનું કરવું હોય તેને ગુણીને તે ગુણાકાર ઉપર એક શૂન્ય ચઢાવીને તેને ત્રણે ભાગવા; ભાગાકાર આવશે તેટલા દોકડા જવાબ. અથવા ઊપલા ગુણાકાર જેટલા સેંકડાને સાડાસાતના પા પ્રમાણે ગણતાં જે સર આવે તેટલા દોકડા જવાબ. આ રીત પ્રમાણે ૭ા દિવસ સુધીનું હોય તો. વધારેનું કરવું હોય તો ૦ા મહિનાનું જુદું ગણીને ઊપલા દિવસનું ગણીને તેમાં વધારવું. એજ પ્રમાણે ૦ાા કે ૦ાાા મહિનાનું પણ કરવું. મહિનામાં થોડા દિવસ બાકી હોય તો તેટલા દિવસનું કરીને મહિનાના પગારમાંથી બાદ કી-ધાથી સહેલું પડશે. બીજી રીત એમ છે કે, મુસારાના રૂપિઆ તથા દિવસનો ગુણાકાર કરી તેનું અર્ધ લેવું તેમાં તેનોજ પંદરમો ભાગ મેળવ્યાથી જે આવશે તેટલા જાણવા.

દાખલો.—એક સિપાઇનો ૧૩ રૂપિઆનો મહિનો છે એને ૯ દિવસનું શું આપવું? = જવાબ રૂ ૩ા ૨૩ દોકડા.

કાઠ એટલે લાકડાં માપવાના હિસાબની રીત.

કોષ્ટક.

૨૦ વીશાવાસીનો	૧ વસો.
૨૦ વસાનો	૧ ગજ.

૧. પાટીઆં અથવા ચોખંડાં લાકડાં માપવાની રીત. જાડાઈના તસુ ને પહોળાઈના તસુનો ગુણાકાર કરીને તેને વીસે ભાગતાં જે આવે તેને લંબાઈના ગજે ગુણવા એટલે તે પાટીઆંના પાકા ગજ થશે.

૨. ગોળ લાકડાં ભરવાની રીત.-ગોળ ભરતાં જેટલા તસુ આવે તેને બેવડીએ એટલી દોરી ગણાયછે. અને તે દોરીના અર્ધને તેજ અર્ધ ગુણવાથી જે આવશે તે વીશાવાસી જાણવી. તેના વસા કરવા પછી તેને લંબાઈના ગજે ગુણતાં જે આવશે તે વસા થશે તેને વીસે ભાગ્યાથી ગજ થશે.

દાખલા.

૧. પાટીઉં ત્રણ ગજ લાંબું ૧૭ તસુ પહોળું અને ૨ તસુ જાડું છે, તો તેના કેટલા ગજ થશે?

```
  ૧૭ તસુ.            ૧॥ ૪
   ૨                 ૩
 -----             -----
૨૦)૩૪               ૪॥
 -----              ૦॥ ૨
  ૧॥ ૪             -----
                   ૫) ૨ જવાબ પાંચ }
                   ગજ ને બે તસુ.  }
```

૨. એક ગોળ લાકડું ૧૦ ગજ લાંબું ને દોરી ૧૬ તસુની છે તો કેટલા ગજ થશે ?

```
  ૮ સોળનું અર્ધ.     ૧૦ વી૦
  ૮                  ૩— ૪
૨૦) ૬૪ વીશાવાસી.     ૧૦
    ૩—૪            ૨૦) ૩૨
                   ૧॥ ૨ જવાબ દોઢ ગજ બે વસા.
```

કાચાપાકા તોલના હિસાબ.

૧. કાચા ઉપરથી પાકું તોલ કરવું હોય તો મણને ચાળીસે ગુણીને શેર કરવા, ને પછી તેને પાકા મણના જેટલા શેર કહ્યા હોય તેણે ભાગવા એટલે જે આવશે તે પાકા મણ થશે. તેને કહેલી કીમતે ગુણ્યાથી તેનું મૂલ્ય નીકળશે. અથવા પાકા મણ કોરીના હિસાબની રીત મુજબ ધારીને કરવા.

૨. પાકા ઉપરથી કાચું તોલ કરવું હોય તો પાકા મણના જેટલા શેર કહ્યા હોય તેને પાકા મણને ગુણવા, ને તેને ચાળીસે ભાગવા, એટલે કાચા મણ થશે, અથવા એક પાકા મણના જેટલા શેર ૪૦) કરતાં વધારે હોય તેટલા વડે સર્વે પાકા મણને ગુણી તેના મણ કરીને પાકા મણના મેળવવા, સર્વાળો કાચા મણ થશે.

દાખલા.

૧. ગોળનાં માટલાં નંગ ૧૧૦, તેનું તોલ માટી સાથે ૨૪૦ મણ તો માટીને વાસ્તે ૪૮ શેરનો મણ ગણતાં તેના નકી મણ કરી પ્રત રૂપિઆ ૧॥=લેખે કેટલા રૂપિઆ થશે ?

```
    મણ.                 પાકા મણ.
    ૨૪૦                 ૨૦૦
     ૪૦                   ૧॥=
૪૮)૯૬૦૦                 ૩૦૦
    ૨૦૦ પાકા મણ.          ૨૫
                        ૩૨૫ રૂપિઆ જવાબ.
```

૨. ગોળ મણ ૧૩૫ કાચો તેના પાકા મણ ૪૫ શેરના મણ લેખે, કેટલા થશે તથા પ્રત રૂ ૨ા≡ લેખે કેટલા રૂપિઆ થશે?

૧૩૫ અથવા ૯) ૧૩૫	પાકા મણ.
૪૦ ૧૫	૧૨૦
૪૫)૫૪૦૦)૧૨૦ પાકામણ	૨ા≡
૪૫ ૧૨૦ મણ.	૨૪૦
૯૦	૩૦
૯૦	૨૨ાા
૦૦૦	૨૯૨ાા રૂપિઆ.

તોલના પાકા મણ મોઢે કરવાની થોડીએક કૂંચીઓ.

૧. ખેતાળું તોલ કહ્યું હોય તો કાચા તોલમાંથી એકવીસમો ભાગ બાદ કરેથી જે રહેશે તે પાકું થશે.

૨. ચુવાળું હોય તો, અગીઆરમો ભાગ બાદ કરવો.

૩. પીસતાળું હોય તો, નવમો ભાગ બાદ કરવો.

૪. અડતાળું હોય તો, છઠો ભાગ બાદ કરવો.

તોલ બારદાનના હિસાબ.

૧. દર મણ ઉપર અથવા ગાંસડી કોથળી વગેરે ઉપર જે બારદાન કહ્યું હોય તેનો મણ વગેરે સાથે ગુણાકાર કરતાં જે આવે તેને ઊચડ તોલમાંથી બાદ કરવું, એટલે નકી કાચું તોલ થશે અને પછી તેને પાકું કરવું હોય તો કાચા પાકા તોલની રીત પ્રમાણે કરી કીમત કાઢવી.

દાખલા.

૧. સાકર મણ ૩૫ બારદાન સુધાંત છે, તેમાં દરમણે બારદાન ત્રણ શેર તોલ બેતાળું પ્રત મણ ૧ ના ૩ ધાા લેખે શી કીમત?

મણ.
૩૫ ઊધડ તોલ.
૩
૪૦)૧૦૫
૨ાપ બારદાન.
૩૫ ઊધડ તોલ.
૨ાપ
૨૧)૩૨ાપ નકી કાચા
૧ાા૧ાા=ાા મણ.

પાકા મણ. શેર. અધોળ.
૩૦ાા ૩ા—
ધાા— દર મણની કીમત.
૧૮૦ } ત્રીસ મણના
૨૨ાા } રૂપિઆ.
૧ાા ૧૨ાા
૪ાા
૦ાા ૧૦ાા૩ પોણામણના.
૦ાા ધારાા સવાત્રણ શેર ને અધોળના.
૩ ૨૧૦) ૪ાા૧ાા જવાબ.

વીઘાં દોરીના હિસાબ.

હાંસોટના મહેતાજીની તરફથી આવેલી ચોપડીમાંથી.

કોષ્ટક.

૨૦ ચૂંટની	૧ પડતળ.
૨૦ પડતળની	૧ પડત.
૨૦ પડતની	૧ વીશવાસી.
૨૦ વીશવાસીનો	૧ વસો.
૨૦ વસાનું	૧ વીઘું.

૫ હાથનો ૧ વસો અથવા કાઠી.
૨૦ વસાની ૧ દોરી.

એક દોરી લાંબું તથા એક દોરી પહોળું એવા ચોરસ ચોરસ ખેતર જેટલી ભૂંઇને વીઘું કહેછે.

ઉપરના કોષ્ટક ઉપરથી માલમ પડેછે કે, એક દોરી એટલે ૨૦ કાઠી અથવા ૧૦૦ હાથ જગા લાંબી તથા તેટલીજ પહોળી એવી ચોરસ ચોરસ હોય તો તેને એક વીઘું કહેછે. એક વીઘાંના વીસમા ભાગને વસો કહેછે. તેના વીસમા ભાગને વીશ-

વાસી એ રીતે વીસમા વીસમા ભાગ લેતે લેતે પડત, પડતલ, ખૂંટ, એવાં નામ પાડેલાં છે.

વળી જમીન માપવી તેમાં પણ એજ શબ્દ વાપરયા છે, જેમ એક દોરીના વીસમા ભાગને વસા કહેછે. વસાના વીસમા ભાગને વીશવાસી કહેછે, એ રીતે ખૂંટ સુધી જાણવું. વીઘાંનો વીસમો ભાગ જે વસો તે દોરીનો વીસમો ભાગ જે વસો એ બંને વસા એક જાતના છે, એવું વાંચનારે સમજવું નહિ.

૧. વસાને વસાએ ગુણીએ તો વીશવાસી આવે.

૨. વસાને વીશવાસીએ ગુણીએ તો પડત આવે.

૩. વસાને પડતે ગુણીએ તો પડતલ આવે.

૪. વસાને પડતલે ગુણીએ તો ખૂંટ આવે.

૫. વીશવાસીને વીશવાસીએ ગુણીએ તો પડતલ આવે.

૬. વીશવાસીને પડતે ગુણીએતો ખૂંટ આવે.

૭. વીશવાસીને પડતલે ગુણીએ તો ખૂંટનો વીસમો ભાગ આવે.

૮. પડતને પડતે ગુણીએ તો ઉપર પ્રમાણે આવે.

૯. દોરીને દોરીએ ગુણીએ તો વીઘાં આવે.

૧૦. દોરીને વસાએ ગુણીએ તો વસા આવે.

૧૧. દોરીને વીશવાસીએ ગુણીએ તો વીશવાસી આવે.

આ રીતિઓ ખેતર ભરવાનાં કામમાં આવેછે. તે એવી રીતે કે ખેતરની આડ તથા ઊભ ભરીને તેઓનો ગુણાકાર કરવો એટલે વીઘાં આવશે. જુદી જુદી જાતનો ગુણાકાર કરેથી શું આવશે તે ઉપર લખેલુંજ છે.

દાખલો ૧.

એક ખેતરની સવા પંચાવન વસા ને અઢી વીશવાસીની ઊભ અને સાડીએતાળીસ વસા ને પોણીચાર વીશવાસીની આડ છે તો તેનાં કેટલાં વીઘાં થશે?

પહેલી રીત. બીજી રીતે બે બાજુની દોરી કરેથી.

પહેલી રીત	બીજી રીત
૫૫ા૨ા	૨ાા ૧ ૨ા
૪૩ા ૩ાા	૨ ૩ા ૩ાા
૧૬૫	૫ાા
૨૨૦	૧ ૨ા
૨૭ા	૦) ૨ા ૩ ૨ા
૧૦ાા	૦) ૦ા ૨ા ૦ાા ૩ાા
૧૦ ૧ા	૦) ૦) ૩ ૧ ૪ા ૨ા
૫ા ૨ા	વીઘાં. ૬ ૦ાા ૪) ૩ાા ૩) ૨ા
૦ા ૦) ૩) ૨ા	
વસા ૨૪૨૯) ૩ાા ૩ ૨ા	૭ વીઘાં ૦ાા વસા ૪ વીરાવાસી.

વી. વ. કા. વ. પ. પૂં. ૩ાા પડત ૩ પડતલ ૨ા પૂંઠ જવાબ.
૬).૦ાા.૪).૩ાા ૩).૨ા

ત્રીજી રીત એક બાજુની દોરી કરીને બીજી બાજુ એમની એમ રાખ્યાથી.

૫૫ા ૨ા
૨) ૩ા ૩ાા
૧૧૦ાા
૫
૪ા ૨ા
૦) ૧ા ૧ા
૦ાા ૦ા ૧ા
૦) ૦) ૧ા ૩) ૨ા
વસા ૨૦ાા ૪) ૩ાા ૩) ૨ા
વીઘાં ૬) ૦ાા૪) ૩ાા ૩) ૨ા

૨ દાખલો. એક ખેતરની ૧૩૭ાા વસા અથવા લાકડીની ઊભ અને ૮૮ ની આડ છે, તો તેના કેટલાં વીઘાં થશે ?

જવાબ. ૩૦ વીઘાં.

ઘઉં ઓરવાના હિસાબ.

કોઈ ખેતરની જેટલા વસાની ઊભ આવે તેણે વતી ૪૦૦ ને ભાગ લેવો. એટલે તેટલા વસાની આડ આવે. પછી દર વસાના જેટલા ચાસ હોય તેટલાએ આડાના વસાને ગુણવા. ગુણાકાર આવશે તે એક વીઘાંના ચાસ થયા પછી દરએક વલામણના ચાર ચાસ થાયછે. માટે તે કુલ ચાસને ચારે ભાગવા, ભાગાકાર આવશે તેટલા એક વીઘાંના વલામણા થયા. માટે એક વીઘે જેટલા ઘઉં ઓરવા હોય તેને કુલ વલામણાએ ભાગવા. ભાગાકાર આવશે તે દરએક વલામણના ઘઉં આવશે.

ઉપર મુજબ હિસાબ કરીને ઘઉં ઓરવાથી ખેતરમાંના તમામ ચાસ બરાબર ઓરાયછે. અને વગર હિસાબે ઓરવાથી કોઈ ચાસમાં વત્તા અને કોઈ ચાસમાં ઓછા ઓરાયછે. તેથી જાડા પાતળા ઊગીને પાકમાં નુકસાન થાયછે.

દાખલા.

૧. ૨૫ વસા ઊભનુ એક ખેતર છે, ત્યારે દર વીઘે અધમણને હિસાબે દર વલામણે ઘઉં કેટલા આપવા ? વસા એકના ચાસ ૮.

૨૫ વસાની ઊભ માટે ૧૬ વસે આડ વીઘું બેઠું માટે ૧૬ વસાના ચાસ ઉપર કહેલા આડ ગુણતાં ૧૨૮ થાયછે. તેઓના વલામણા ઉપર રીતમાં કહ્યા પ્રમાણે ૩૨ થાયછે. તેથી બત્રીસ વલામણે અધમણ ઘઉં ત્યારે એક વલામણે બત્રીસે વીસ શેરને ભાગતાં,દર વલામણે અછેરને નવટાંક આવેછે, એ જવાબ.

૨. ૪૦ વસા ઊભનું એક ખેતર છે, ત્યારે દર વીઘે પોણો મણ ઘઉંને હિસાબે દર વલામણે કેટલા ઘઉં આપવા ? વસા એકના ચાસ ૬.

ચાળીસ વસાની ઊભ માટે ૧૦ વસે આડે વીધું બેઠું, માટે દશ વસાના ચાસ ૬૦ તેના વલામણા ૧૫ માટે દર વલામણે બે શેર ઘઉં આપવા જોઈએ એ જવાબ.

પાછલી કૂંચીઓનો વિચાર.

૧. રૂપિઆના જેમ ૧૦૦ દોકડા તેમ આનાની ૧૦૦ બદામ, અને રૂપિઆની બદામો જેમ ૧૬૦૦ તેમ આનાની વીશાવાસી ૧૬૦૦ માટે રૂપિઆને ભાવે જેટલા દોકડા થાય તેટલી બદામો આનાને ભાવે થાય. અને રૂપિઆને ભાવે જેટલી બદામો તેટલા આનાને ભાવે વીશાવાસી થાય.

૨. રૂપિઆનું જેટલા મણ હોય તેટલા શેર અઢી દોકડાના થાય.

૩. જેટલા રૂપિઆનુ જેટલા મણ હોય તેટલા મણથી અ-ઢીગણા શેરના રૂપિઆ જેટલા આના જાણવા.

૪. દોકડાનું જેટલા શેર હોય તેના સવાયાના સવાયા બરા-બર એક ફદીઆના શેર થાય (રૂ ૧) ના ૬૪ ફદીઆં.

૫. કેટલીએક કૂંચીઓ બબે ત્રણ ત્રણ એક કૂંચીમાં આણી હોય તો સમાત પણ શીખનારને કદી ગૂંચવણ પડે માટે જુદી જુદી લખી છે જેમ.

જેટલે રૂપિએ મણ તેથી અઢીગણે દોકડે શેર.

જેટલે આને મણ તેથી અઢીગણી બદામે શેર.

આ બે કુંચીઓની એક કૂંચી લખી હોય તો થઈ શકે, જેમ જેટલે રૂપિએ કે આને મણ તેટલે અઢીગણે દોકડે કે બદામે શેર. વળી જેમ.

જેટલે રૂપિએ ખાંડી તેથી બમણી બદામે શેર.

જેટલે આને ખાંડી તેથી બમણી વીશાવાસીએ શેર.

એ ઊપલી બે રીતિઓની એક રીત નીચે મુજબ થઈ શકે.

જેટલે રૂપિએ કે આને ખાંડી તેથી બમણી બદામે કે વિશાવાસીએ શેર.

વળી જેટલે રૂપિએ કોથળો, હારો, મણી, કળશી, ખાંડી, મોટા હારો, ભાર, ગાલ્લી, બેડીઉં હોય તેથી અઢીગણા દોકડાનું કોથળા વગેરેના પોતપોતાનાં મનના આંકડા જેટલા શેર થાય, અથવા એટલા શેરના અઢીગણા શેરની કીમત રૂપિઆના આના જેટલી કીમત થાય.

કેટલીએક રીતિઓ ન લખી હોત તો ચાલત, પણ કેટલાએક શીખાઊને અડચણ પડે, માટે લખી છે જેમ.

બેડીઆની સર્વે રીતો કળશી ઉપરથી સિદ્ધ થાયછે. બેડીઆને ઠેકાણે કળશી સમજી ગણતાં જે આવે, તે ઉપરથી તોલ બમણું અને કીમત અર્ધી જાણવી જેમ.

જેટલે રૂપિએ કળશી તેટલે આને મણ.

જેટલે રૂપિએ બેડીઉં તેથી અર્ધે આને મણ.

જેટલે રૂપિએ કળશી તેથી સવાગણે દોકડે આઠ શેર.

જેટલે રૂપિએ બેડીઉં તેથી સવાગણે દોકડે સોળ શેર.

એજ પ્રમાણે માણી ઉપરથી ભારનું તથા ગદીઆણા ઉપરથી તોલાનું સમજવું. એ કારણ ઉપરથી જો શીખનાર જુદા જુદા તોલનો સંબંધ યાદ રાખે, તો થોડી રીતિ શીખેથી તેનો ઉપયોગ સર્વે ઠેકાણે કરે. જેમ કોથળાની ખાંડી ચારગણી, કળશીની ખાંડી સવાગણી, ભાર દોઢો, અને બેડીઉં બમણું એ વગેરે જાણવું. અને કોથળા વગેરેના હિસાબમાં ઘણી કૂંચીઓ લખીછે, તે નીચે મુજબ ટૂંકામાં આણી શકાય.

જેટલે રૂપિએ કોથળો તેટલે દોકડે બે શેર. તેટલે અર્ધે દોકડે શેર, તેટલે વીસગણે દોકડે મણ, તેટલે આને ૧૨॥ શેર, તેટલે કદીએ ત્રણ શેર ને નવટાંક.

જેટલે રૂપિએ બેશંડી તેથી અર્ધે આને મણ, તેથી સવાગણે દોકડે સોળ શેર, તેટલે ફદીએ અધમણ, તેથી સવાગણી બદામે શેર, તેથી સવાગણી વીશાવાસોએ અધોળ.

આનાને હિસાબે જે આવે તેને ચારે ભાગતાં ફદીઆને હિસાબે આવે, એ વાત જો પક્કી યાદ રહે તો ફદીઆવાળી રીતની કાંઈ જરૂર નથી.

આગળ કુંચી લખીછે, પણ કેટલેએક ઠેકાણે તો પાંતી વગેરેની મદદથી અને તેથી પણ સહજમાં હિસાબ થાયછે. જેમ ગાલીનું કહ્યું હોય ને સાડાસાત મણનું કરવું હોય તો કીમતનો ચોથો ભાગ લેવો. પોણાચાર મણનું કરવું હોય તો આઠમો ભાગ લેવો. મણનો ભાવ કહ્યો હોય ને જો ૨૫ શેરનું કરવું હોય તો કીમતના અર્ધા કરીને તેના સવાયા કરવા. કદી ૧૫ શેરનું કરવું હોય તો પા કરીને તેના દોઢા કરવા એ રીતે બાકીનું પણ જાણવું.

કસર કાપી નાંખવાની રીત ઘણીજ કામમાં આવેછે, જેમ મણનો ભાવ કહ્યો હોય ને ૩૯ શેરનું કરવું હોય તો શેરનું કરીને તેને ૩૯ વડે ગુણવા કરતાં મણની કીમતમાંથી શેરનું બાદ કરીએ તો સહજમાં આવે.

ફક્ત મોઢે પલકવારમાં ગણી શકાય એવા પરચૂરણ હિસાબ.

૧. સવા રૂપિએ ને એક આને સવા શેરને અધોળ એળચી ત્યારે એક આનાની કેટલી? એમાં રૂપિઆના અને શેરના આના સરખા છે. તેથી રૂપિઆનું શેર પડ્યું, તે ઉપરથી જવાબ ૧ અધોળ.

૨. પોણાતેર રૂપિઆને દોઢ આનાનું પોણાતેર શેર ને દોઢ અધોળ ત્યારે પાસેરની શી કીમત ? જવાબ. ૰ રૂપિઓ.

૩. સવાત્રણ રૂપિઆ ને એક આનાનું સવાત્રણ શેર ને નવટાંક ત્યારે રૂપિઆનું કેટલું ? આ હિસાબમાં ઉપર મુજબ મુકાબલો કરતાં એક અધોળ વધારે છે ; તેને સવાત્રણ રૂપિઆ ને એક આને ભાગ્યાથી. શેર. રૂપિઆ ભાર.

જવાબ. ૧ ૦॥।

૪. છ પૈસાના સવાત્રણ શેરને નવટાંક ભીંડા ત્યારે દશ પૈસાના કેટલા ? આમાં છના બેવાર પોણા કરતાં સવાત્રણ ને બે આના આવેછે. તો તેજ પ્રમાણે દશનું કરવાથી. જવાબ. શેર ૫।=

૫. ત્રણ પૈસાના સવાબેશેર કંટોળાં તો સાત પૈસાનાં કેટલાં? આમાં ત્રણના પોણા કરતાં જેમ સવા બેશેર આવેછે તેમ સાતનાં પોણા કરતાં. જવાબ. ૫। શેર.

૬. રતી સવાપૈસેને સવા દમડીએ સવાશેર ને સવા નવટાંક તો.

દમડીનું	=નવટાંક.
નાસરીનું	૰શેર.
સવાયાનું	૰।શેર.
મોટા સવાયાનું	૦॥। શેર.
પૈસાનું	૧ શેર.
મોટા પૈસાનું	૧। શેર.
સવાકાનું	૧। શેર.

૭. રૂપિઆનું સાડાપાંચ શેર ને નવટાંક ઘી મળેછે, ત્યારે સવાઅગીઆર મણના કેટલા રૂપિઆ? જવાબ. ૮૦ રૂપિઆ.

૮. છ પૈસાની સવાઅગીઆર શેર કેરી તો પાંચ પૈસાની કેટલી ? જવાબ. ૯।=શેર.

૯. પોણી પાઇનાં સવાપાંચ શેર રીંગણાં તો એક પાઇના કેટલાં ? જવાબ. ૭ શેર.

૧૦. પોણે પૈસે શેર તો નવશેરના કેટલા પૈસા?
જવાબ. ૬ાા પૈસા.

૧૧. પોણે પૈસે શેર બાજરી તો ૯ પૈસાની કેટલી?
જવાબ. ૧૨ શેર.

૧૨. અઢી પૈસાની ૩ાા શેર જાર તો અર્ધા પૈસાની કેટલી?
જવાબ. ૦ાા શેર.

૧૩. પાપડીના લીલવા ત્રણ ફદીએ શેર હોય તો મણ કેમ પડ્યા?
જવાબ. ૩ ૧ાા=

૧૪. ફદીઆના ૬ પૂળા ઘાસ મળેછે, તો કેમ હજાર પડે?
જવાબ. ૩ ૨ાા—ાાર પાઈ.

૧૫. દોઢ આને શેર ૩ હોય તો મણ તથા ખાંડી કેમ પડ્યું?
જવાબ. ૩ ૩ાા તથા ૩ ૭૫.

૧૬. એક સિધામાં શેર લોટ, અછેર ચોખા, પાશેર દાળ અને નવટાંક ઘી હોય તો દશ સિધામાં કુલ ભાર કેટલો થશે?
જવાબ. ૧૮ાા શેર?

૧૭. રૂપિઆનું ઘી શેર ૪ાા=તો ફદીઆનું કેટલું? આમાં શેરના અર્ધના સવાયા કરતાં રૂપિઆભાર આવશે.
જવાબ. ૨ાા રૂપિઆ ભાર.

૧૮. પોણેસાત રૂપિએ ને અઢીઆને મણ સાકર હોય તો શેરનું શું થશે? દો० બ०
જવાબ. ૧૭—૦ એટલે આશરે =ાા આના.

૧૯. પોણેત્રણ રૂપિએ મણ તેલ તો અઢી શેરનું શું બેસે?
જવાબ. =ાા આના.

૨૦. ગોળનો ભાવ મણે સવાબે રૂપિઆને બે આનાનો છે, તો રૂપિઆનો કેટલા શેર? શેર રૂપીઆભાર.
જવાબ. ૧૬ાા ૩ાા

૨૧. રૂપિઆનું પોણાછશેર ને દોઢનવટાંક તો બાર રૂપિઆનું કેટલું? આમાં રૂપિઆનું છ શેર લેખે ગણીને બાર રૂપિઆનું બોતેર શેર થાય, તેમાંથી ૧૨ અધોળાનું ૦ાા શેર બાદ કરેથી આવેછે. જવાબ. ૭૧ શેર.

૨૨. પોણાપચ્ચીસ પૈસાનું સવાત્રીસ શેર તો સવાવીસ પૈસાનું કેટલું? આ ઠેકાણે પહેલા આંકડાનો ને છેલાનો, સાડે ચારે સંક્ષેપ ભેડ્યો. એટલે પાંતી કરી નાંખી, પછી પહેલાનો ને બીજા આંકડાનો સાડાપાંચે વળી સંક્ષેપ કીધો એટલે પહેલો આંકડો છેક જતો રહેશે. ને બીજા અને ત્રીજામાંના બાકી રહેલાનો પરસ્પર ગુણાકાર કરતાં જવાબ ૨૪॥। પહેલો આંકડો આવી રહેશે.

૨૩. સવાઆઠ પૈસાની પંચાવન કેરી તો સવાબે પૈસાની કેટલી? આમાં બંને આંકડાને અગીઆરે સંક્ષેપ કરતાં ૦॥। પૈસાની ૫ આવશે, એ બંનેને ત્રમણા કરતાં જવાબ ૧૫ કેરી આવશે.

૨૪. સિત્તેર રૂપિઆ આઠ દિવસ રહ્યા, પોણા ટકાની તેરીખ લેએ વ્યાજ કેટલું? પોણા ટકાનું વ્યાજ કહેવું હોય તો, દહાડાનો ને રૂપિઆનો ગુણાકાર કરવો. ને એક જમણી બાજુએ આંકડો કાઢી નાંખવો બાકી જે રહે તે પા દોકડા સમજવા.

જવાબ. ૧૪ દોકડા.

૨૫. સાડેપાંચ રૂપિએ ને બે આને કુંડી સાકૂટી એટલે વળીઓ મળેછે, તો ૭ નંગનું શું બેસશે? રૂ૦ દો૦ બ૦

જવાબ. ૧॥. ૧૧॥. ૨.

૨૬. પોણુત્રણ રૂપિએ ને એક આને સેંકડા પ્રમાણે વાંસનો ભાવ છે તો, ૩૭ નંગની શી કીમત પડશે? રૂ૦ દો૦ બ૦

જવાબ. ૧– ૪– ૧.

૨૭. રૂ ૧) નું ૭॥ શેર હોય તો ૭॥ રૂપિઆનું કેટલું? આવી જાતના હિસાબ મોઢે ગણવા હોય તો એક આંકડો અર્ધા વિનાનો અને બીજો તેમાં અર્ધો મેળવીને લેવો એટલે ૭ તથા ૮ એ બેના ગુણાકારમાં ૦ મેળવ્યાથી ૭॥ અને ૭॥ નો ગુણાકાર થઈ રહેશે. કદી ૭ અને ૭ નો ગુણાકાર કરવો હોયતો સાત તથા સાડાસાતના ગુણાકારમાં એક આનો મેળવ્યો હોય તો ઇચ્છેલો ગુણાકાર આવી રહેશે. કદી ૭॥ અને ૭॥ ને ગુણાકાર કર્યો હોયતો અને આઠના ગુણાકારમાંથી આઠનું અર્ધ બાદ કરી એક આનો મેળવેથી જવાબ આવશે.

બીજું.—હરકોઈ આંકડો એક બે, કે ત્રણ પાણ સુદ્ધાંનો હોય ને તેને તેટલેજ ગુણવો હોય તો ઉપરના દાખલા ઉપર નજર રાખીને કરેથી આવશે.

૨૮. રૂ ૧૦૦) નું ત્રણસેં સવાતેત્રીસ મણ સવાત્રણ શેર ને સવાત્રણ રૂપિઆભાર હોય તો સાડત્રીસ મણના કેટલા રૂપિઆ થશે? આ હિસાબ પ્રમાણે જેટલા મણનું કરવું હોય તેના ત્રણગણા દશકા કીધા તો તેટલા દોકડા થઈ રહેશે. એ રીતે ૩૭ મણના રૂપિઆ ૧૧) ૧૦ જવાબ.

૨૯. રૂ ૭૩૭) છ દિવસ રહ્યા ત્યારે તેનો સર કેટલો થશે? હવે આ હિસાબમાં ૭૩૭) ને છવડે ગુણીને સાડાસાતના પા વડે તેનો સર નક્કી કીધો હોય તો તે રીતે. જવાબ. ૧૪૭ા.

પણ બીજી રીત એવી છે કે, રૂપિઆ તથા દિવસ એ બે-માંની હરેક રકમને ઝટ લઈને ત્રણ વડે મોઢે ભાગ જતો હોય તો તેમ કરીને બાકીની બીજી રકમને તે આવેલ ભાગાકારે ગુણ્યાથી જે ગુણાકાર આવે તેના જમણા છેડાનો એક આંકડો મૂકી દેતાં બાકી રહે તે સર જાણવો. મૂકી દીધેલા આંકડાને દશે ભાગતાં જે આવે તે તેમાં ઉમેરવું, અથવા પાંતીની રીતે કરવું. જેમ ૫ દિવસનું કરવું હોય તો રૂપિઆની રકમને છ વડે ભાગ્યાથી જે આવે તે સર જાણવો. ૬ દિવસનું કરવું હોય તો રૂપિઆની રકમને પાંચે ભાગતાં જે આવે તે સર જાણવો. ૮ દિવસનું કરવું હોય તો ૦ મહિના લેખે કરી તેમાં અર્ધા દિવસનું વધારવું. ૧૬ દિવસનું હોય તો ાા મહિના લેખે કરી તેમાં એક દિવસનું જે થાય તે વધારવું. ૧૪ દિવસનું કરવું હોય તો ાા મહિના લેખે કરી તેમાંથી એક દિવસ પ્રમાણે આવે તે બાદ કરવું. અર્ધા મહિના ને ચૌદ દિવસનું કરવું હોય તો આખા મહિનાનું કરી તેમાંથી એક દિવસનું બાદ કરવું. એ પ્રમાણે જ્યાં જેવો લાગ હોય તે પ્રમાણે કરવું. કૂંચીઓ લખે કાંઈ પાર આવે નહિ.

વિભાગ ૨ જો.

કાઠીઆવાડમાં ઉપયોગી રીતિઓ.

રાજકોટમાં કામની ધાતો.

ચલણી નાણાની ધાતો.

૨ બદ્દીઆનો	૧ ત્રાંબીઓ.
૨ ત્રાંબીઆનો	૧ દોકડો ચલણી.
૧॥ દોકડાનો	૧ ઢીંગલો.
૨ દોકડાનો	૧ આનો.
૪ આનાનું	૧ પાયલું.
૨ પાયલાંનો	૧ અર્ધો.
૨ અર્ધાની	૧ કોરી.
આશરે ૩॥ કોરીનો	૧ રૂપિઓ.
આશરે ૧૮ કૂદીઆંની	૧ કોરી.
આશરે ૧॥ દોકડાનું	૧ કૂદીઉં.
આશરે ૧। નવી કોરીની	૧ જૂની કોરી.
આશરે ૭ નવી કોરીનું	૧ રાળ.
હિસાબ ગણવામાં ૧૦૦ દોકડાની	૧ કોરી.

તોલની ધાત.

૪॥ દોકડા ભારનો	૧ નવટાંક.
૨ નવટાંકનું	૧ પાશેર.
૪ પાશેરનો	૧ શેર.
૨૫॥ મુંબઈગરા રૂપિઆભારનો	૧ શેર.
૪૦ શેરનો	૧ મણ.
૨૦ મણની	૧ ખાંડી.

માપની ધાત.

૪ ગડીઆનું	૧ પવાલું.

૪	પવાલાંની	૧ પાલી.
૭	પાલીનું	૧ માપ.
૫	માપની	૧ સઈ.
૨	સઈનો	૧ મોટલો.
૨	મોટલાનું	૧ ચોસીઉં.
૨	ચોસીઆનો	૧ હારો.
૨	હારાની	૧ કળશી.
૧૦	કળશીનો	૧ મૂડો.

પરચુરણ તોલ માપ.

દયણું આપવામાં ૪ પાલીનું ૧ માણું કહેછે.

જુદી જુદી જણસોના તોલના મણ નીચે મુજબ ગણાયછે.
લોઢું તથા ખાંડ, સાકર, વગેરે વસાણાના ૪૫ શેરનો મણ.

ગોળ, તથા રૂ, ૫૨) શેરના મણથી વેચાયછે.

મરચાં, કપાસીઆ, તમાકુ, કસુંબો ૬૦ શેરના મણથી વેચાયછે.

કંસારા ૩૦ દોકડા ભારનો શેર ગણેછે.

કપાસીઆમાં ૬ મણ ૬૦ શેરવાળાનો ભાર ગણાયછે.

ચૂનો એટલે છોરી કળસી ૬૪ માપની છે.

તેલને ૪ા શેરનું એક ચોથડું અને ૪ ચોથડાનો ૧ ધડો એવી રીતે ગણેછે.

જમીન માપવામાં જે દસ્તૂર ચાલેછે તે.

સવારથી સાંજસુધી વવાય તેટલી જમીનનું માપ ૧ દંતાલ કહેછે.

પાંચ દંતાલની ૧ સાંતી.

ઘોડાના કરમ ૧૦૦ દસે એટલે લંબાઈમાં અને ૫ ઊપળે એટલે પહોળાઈમાં હોય તેટલી જમીનને ૧ વીઘો કહેછે.

૩૦ વીઘાંનું એક પરાજું.

ગાડાંમાં ઈમારતને માટે કાઠ ભરવો હોય તેના માપને ભાર કહેછે. તે લાગેછે કે, એક માણસ ઊંચકી શકે એટલું હશે. એક ભારને માટે જુદાં જુદાં લાકડાંની જુદી ગણત્રી છે. તે નીચે મુજબ.

૫ ધોંસરી સાથીની.
૨ ધોંસરા ગાડાના.
૪ વળી.
૨ સાંતીડા એટલે હળ.
૨ ઊંટડા.
૮ ઈસ.
૧ કારીઉં.

પા ફૂટ એટલે ત્રણ ઇંચ.

૧	૨	૩

ઉપર જે લીંટી દોરી છે, તે બરાબર પા ફૂટ અંગ્રેજી છે. તે ઉપરથી નીચેનો હિસાબ સમજવો.

દોસી વાણીઆનો ગજ	૨ ફૂટ અને ૧ ઇંચનો.
કડીઆ ગજ	૨ ફૂટનો.
સુતારનો ગજ	,, ,,
લાકડાંનો ગજ	૨ ફૂટ અને ૪ાા ઇંચનો.
દરજીનો ગજ	૨ ફૂટ અને ૨ાા ઇંચનો.

રાજકોટમાં તા૦ ૧૭ મી જાન્યુઆરી સન ૧૮૫૬ ને રોજ અનાજ વગેરેનો નીચે મુજબ ભાવ હતો.

અનાજ.	તોલ.	ભાવ.
બાજરી	સઈ	૪ાા કોરી.
બાજરીનો લોટ	શેર	૪ પાઈ.
ઘઉં	સઈ	૬ કોરી.
ઘઉંનો લોટ	શેર	૫ પાઈ.

અનાજ.	તોલ.	ભાવ.
ચોખા	સઈ	૧૦ કોરી.
મગ	સઈ	૪ાા કોરી.
મગની દાળ છોતવાળી	શેર	૬ પાઈ.
ચણા	સઈ	૩ાા કોરી.
ચણાની દાળ	શેર	૧૦ પાઈ.
જાર	સઈ	૩ા કોરી.
મઠ	સઈ	૪ કોરી.
તલ	સઈ	૮ કોરી.
અડદની ધોયલી દાળ	શેર	૧૨ પાઈ.
અડદ	સઈ	૫ કોરી.
તુઅરની દાળ	શેર	૧૩ાા પાઈ.
મગની ધોયલી દાળ	શેર	૯ પાઈ.
અડદની દાળ છોતવાળી	શેર	૯ પાઈ.
કળથી	શેર	૭ પાઈ.
જવ	સઈ	૪ કોરી.
જણસ.	તોલ.	ભાવ.
તાંબુ	શેર ૩૦ દોકડા ભારનો.	૨ કોરી.
પીતળ	શેર	૨ કોરી.
જસત	શેર	૫ા કોરી.
કાંસું	શેર	૧ાા કોરી.
કલઈ	શેર	૧ા કોરી.
સીસું	શેર	૧ા–ા કોરી.
ગોળ	૫૨ શેરના મણની	૭ાા કોરી.
ઘી	૪૦ ,,	૧૭ાા કોરી.
ખાંડ	૪૫ ,,	૧૬ કોરી.
સાકર	૪૫ ,,	૨૪ કોરી.
સોપારી	૪૫ ,,	૧૦ કોરી.

જણસ.	તોલ.		ભાવ.
સોપારી વાંકડી સેવરધની	૪૫ સેરના મણની		૨૦ કોરી.
તેલનો ઘડો	૧૭	,,	૩ કોરી.
મગફળી	૬૦	,,	૫ કોરી.
કાજુ કળીઆ	૪૫	,,	૧૨ કોરી.
દરાખ કાળી	૪૫	,,	૭ કોરી.
ધોળી દરાખ	૪૫	,,	૧૦ કોરી.
ખજૂર	૪૫	,,	૩ાા કોરી.
ખારેક	૪૫	,,	૭ કોરી.
નાળિએર	નંગ ૧૨૦		૧૨ કોરી.

રાજકોટની પાલીમાં બાજરો કે ઘઉં ૯૪ મુંબઈગરા રૂપિઆ-ભાર આશરે માયછે. તુઅરની દાળ રૂ ૧૦૦)ભાર અને મગ-દાળ ૧૦૪ ભાર, ઘઉંનો લોટ ૬૫ ભાર.

મોટે ગણવાનાં લેખાંની થોડીક કૂંચીઓ.

૧. જેટલી કોરીએ કળશી, તેટલે આને સઈ.

૨. જેટલી કોરીએ કળશી, તેટલા દોકડાના ૨ાા માપ. કોરીના દોકડા ૩૨ લેખે.

૩. જેટલી કોરીએ કળશી, તેથી અર્ધી કોરીએ હારો.

૪. જેટલી કોરીએ કળશી, તેટલા પાવલાંએ ચોશીઉં.

૫. જેટલી કોરીએ કળશી, તેથી બમણે આને મોટલો.

૬. જેટલી કોરીએ ભાર, તેટલા આનાનું ૨૩ાા શેર.

૭. જેટલી કોરીએ ધડો તેટલા આનાનું એક શેર ને અચોળ.

૮. જેટલી કોરીએ કળશી, તેથી સવાગણે દોકડે માપ.

૯. જેટલી કોરીએ સઈ, તેથી ૨૦ ગણે દોકડે માપ.

કોરીઓના હિસાબ.

રૂ ૧૦૦) ની ૩૫૦ કોરીઓ હોય તો એક રૂપિઆની સાડીત્રણ કોરી ગણીને જેટલા રૂપિઆની કરવી હોય તેટલાએ ગુણાકાર કરવો. બીજા ભાવને વાસ્તે નીચેના કોઠા યાદ રાખ્યા હોય તો ઘણા કામમાં આવેછે.

સો રૂપિઆની કોરીઓનો ભાવ.	એક રૂપિઆની કોરી.	સો રૂપિઆની કોરીઓનો ભાવ.	એક રૂપિઆની કોરી.
૩૨૫	૩	૩૬૮ાાા	૩ાા≡
૩૩૧ા	૩ા-	૩૭૫	૩ાા
૩૩૭ાા	૩ા=	૩૮૧ા	૩ાા-
૩૪૩ાાા	૩ા≡	૩૮૭ાા	૩ાા=
૩૫૦	૩ાા	૩૯૩ાાા	૩ાા≡
૩૫૬ા	૩ાા-	૪૦૦	૪
૩૬૨ાા	૩ાા=		

ઉપલા કોઠામાં લખેલા ભાવથી જુદો ભાવ હોય તો સો રૂપિ-આની જેટલી કોરી કહી હોય તે ઉપરથી એક રૂપિઆની ૩ કોરી અને ત્રણસેં ઉપર જે વધારે હોય તેટલા દોકડા હિસાબી સમજવા, એટલે જેમ ૩૪૬ નો ભાવ હોય તો એક રૂપિઆની કોરીઓ ૩ા ૨૧ દોકડા હિસાબી જાણવા. એ ઉપરથી જેટલા રૂપિઆની કોરી કરવી હોય તે કાઢવું. જેમ કે પંદર રૂપિઆની કેટલી કોરી? તો પંદર ઊઠે ૫૨ાા માંથી પંદરચોક સાઠ દોકડા બાદ કરતાં ૫૧ાાા ૧૫ અથવા ૫૧ાાા=ાા કોરીઓ થઈ.

કોરીઓ ઉપરથી રૂપિઆ કરવા હોય ત્યારે તો હુંડીના હિસા-બની પેઠે ગણવું એટલે આશરે રૂપિઆ ધારીને કહેલા ભાવ પ્રમાણે કોરીઓ કરતાં કહેલી કોરીઓ બરાબર આવેછે કે નહિ તે જાણવું. જો વધતી ઓછી આવે તો, તે પ્રમાણે વધારો ઘટારો કરવો.

જેમ ૬૩૮ કોરીઓના રૂપિઆ કેટલા? પ્રત રૂ ૧૦૦) ની ૩૪૨ કોરીઓ લઈએ ત્યારે ધારવું કે ૩૫૦ ના ભાવ મુજબ, અઢાર દરાકાનું ઊઠું કરતાં ૬૩૦ આવેછે. હવે ૩૪૨ નો ભાવ છે માટે ૮ કોરી લેએ કાપી નાંખવું એટલે અઢાર દરાકાને આઠવડે ગુણતાં ૧૪૪૦ દોકડા એટલે કોરી ૪ા ૫૧ દોકડા ૬૩૦ કોરીમાંથી બાદ કરવી. એટલે બાકી ૬૧૫ાા ૧૦ કોરી નકી થઈ. હવે ૬૩૮ માંથી ૬૧૫ાા ૧૦ બાદ કીધેથી ૨૨ા ૧૫ કોરીઓ વધી. તેના રૂપિઆ કરવા રહ્યા. ત્યારે વળી ૬ રૂપિઆ વધારે ધાર્યા એટલે છ ઊઠે એકવીસમાંથી ૬ અઠાં ૪૮ દોકડા બાદ જતાં બાકી ૨ાા ૨ રહેછે તે ૨૨ા ૧૫ માંથી બાદ કરતાં ૧ાા ૧૩ બાકી રહી. તેમાંથી વળી ાા રૂપિઓ લેઈ તેની કોરી ૧ા ૨૧ બાદ કરતાં બાકી ૧૭ દોકડા રહ્યા. તેના રૂપિઆના દોકડા આશરે ૪ાા થયા. હવે ઉપર એકવાર ૧૮ દરાકાના એકસો એંશી આવ્યા. ને છેલા ૪ાા દોકડા આવ્યા એ સઘળાને મેળવતાં રૂ ૧૮૬ાા ૪ાા થાયછે.

આ ઉપરની રીત કહી તે મોઢે ગણવાને ઠીક પડેછે, પણ જો પાટી કે કાગળ ઉપર ગણવું હોય તો નીચે મુજબ ટૂંકામાં આવેછે. જેટલી કોરી કહી હોય તેના ઉપર ચાર શૂન્ય ચઢાવીને તેને ભાવ કહ્યો હોય તેટલે ભાગ લેવો, ભાગાકાર આવશે તે રૂપિઆના દોકડા જાણવા. ઉપરથી બે આંકડા કાઢી નાંખતાં તે દોકડા અને બાકી રહે તે રૂપિઆ જાણવા. ઉપરનો દાખલો.

ભાજકાંક......... ૩૪૨
ભાગાકાર......૧૮,૬૫૪ાા
ભાજ્યાંક...૬૩૮૦૦૦૦
૨૯૬૦......
૨૨૪૦...
૧૮૮૦.
૧૭૦૦
૩૨૨
૮૫ાા

જૂનાગઢ.

તોલની ધાત.

૨૦ વાલનો	૧ દોકડા ભાર.
૧૧૬ દોકડા ભારનો	૧ શેર.
૧૨૦ દોકડા ભારનો	૧ પાકો શેર.
૮૦ રૂપિઆ ભારનો	૧ શેર.
૧૫ શેરનો	૧ મણ. ઘી તા. ગોળનો.
૧૬ શેરનો	૧ મણ. દાણા, ધાતુ વગેરે.
૨૦ શેરનો	૧ મણ. ખાંડ, સાકર વગેરેનો.

૧૦૦ દોકડા ભારનો શેર વાસણ તોલવામાં ગણેછે.

પૈસા ચલણીની ધાત.

૩૬ બદામનો	૧ દોકડો.
૨૬ દોકડાની	૧ કોરી.
૬૦ બદામનો	૧ આનો.
૧૬ આનાની	૧ કોરી.
આશરે ૩॥ કોરીનો.	૧ રૂપિઓ.

જમીન ભરવાની ધાત.

૪ હાથનો	૧ ગાંઠો એટલે કાઠી.
૧૦૦ ગાંઠાની	૧ દોરી.
૪ ચોરસ દોરીનો	૧ વીઘો,

સમચોરસ ખેતરમાં એક દોરી ઊભે અને એક આડે એટલે ઇસને ઊપજે હોયતો પા વીઘું જાણવું.

કૂંચીઓ.

શેરનાં લખાંની કૂંચીઓ.

૧. જેટલી કોરીએ શેર તેથી સવાગણે દોકડે રૂપિઆ ભાર કોરીના દોકડા ૧૦૦ ને શેરના રૂપિઆ ભાર ૮૦ લખે.

પંદર શેરના મણનાં લેખાંની કૂંચીઓ.

૧. જેટલી કોરીએ મણ તેટલામાં તેનો પંદરમો ભાગ મેળવ્યાથી જે આવે તેટલે આને શેર.

૨. જેટલે આને મણ તેથી ચારગણી ચલણી બદામે શેર તેટલી બદામે પા શેર. તેથી પા બદામનું અમોળ.

૩. કોરીનું જેટલા શેર તેટલા મણની પંદર કોડી.

સોળ શેરા મણની કૂંચીઓ.

૧. જેટલી કોરીએ મણ તેટલે આને શેર.

૨. જેટલે આને મણ તેથી પોણીચાર ગણી બદામે શેર.

વીસ શેરના મણનાં લેખાંની કૂંચીઓ.

૧. જેટલી કોરીનું મણ તેથી પાંચગણે દોકડે શેર. કોરી દોકડા ૧૦૦ લેએ.

૨. જેટલે આને મણ તેથી ત્રણગણી બદામે શેર.

૩. કોરીનું જેટલા જેટલા શેર તેટલા મણની વીશ કોરી.

નવા નગર.

માપની ધાત.

૨ પાવલાંનું		૧ ટોકડીઉં.
૨ ટોકડીઆની		૧ પાલી.
૨૨ પાલીનું		૧ માપ.
૬ માપની		૧ સઈ.
૧૬ સઈની		૧ કળશી કાચી.
૨૦ સઈની		૧ કળશી પાકી.
૭ માપનો		૧ મોટલો.
૩૨ દોકડા ભારનો	તોલ	૧ શેર.

પૈસા ચલણીની ધાત.

૨૮ દોકડાની	૧ કોરી.
૩ા કોરીઆ શેરનો	૧ રૂપિઓ.
૪૦૦ કરમનો	૧ વાઘો ગણાયછે.

ભાવનગર.

કળશી ૧ ના મણ ૧૦૦
માણા ૧ ના શેર ૮
એ શાહેરમાં રૂપિઆનું ચલણ છે.

પરચૂરણ લેખાંની કૂંચીઓ.

૧. જેટલે રૂપિએ કળશી તેટલે દોકડે માણું.
૨. જેટલે આને કળશી તેટલી બદામે માણું.
૩. જેટલે રૂપિએ કળશી તેથી બમણી બદામે શેર.
૪. જેટલે આને કળશી તેથી બમણી વીશાવાસીએ શેર.
૫. જેટલે રૂપિએ માણું તેથી બમણે આને શેર.
૬. જેટલે આને માણું તેથી સાડીબારગણી બદામે શેર.

મોરબી.

પૈસા ચલણીની ધાતો.

૨૪ બદામનો	૧ દોકડો.
૨૮ દોકડાની	૧ કોરી.
૩ા કોરીનો	૧ રૂપિઓ.

તોલની ધાત.

૨૭ રૂપિઆ ભારનો	૧ શેર.
૪૨ શેર ઘીનો	૧ મણ.
૪૪ શેર રૂનો	૧ મણ.

બાકી ૪૦ શેરે મણ ગણાયછે.

માપમાં.

૯ પાલીનું ૧ માપ.
૪ માપની સઈ એટલે ૩૬ પાલી.

પરચૂરણ લેખાંની કૂંચીઓ.

૧. જેટલી કોરીએ સઈ તેથી પાવલે માપ.
૨. જેટલી કોરીએ સઈ તેટલા આનાની સવાએ પાલી.

ગોંડળ.

૯ પાલીનું માપ થાયછે. અને ૫ માપની સઈ.

૪૬ શેર. { ગોળ, કપાસ } ૧ પાકો મણ થાયછે.

૪૫ શેર. { ૧ પાકો મણ.

ઘી	ખજૂર.
સાકર.	ધાણા.
ખાંડ.	ટોપરાં
સોપારી.	હળદર.
સુંઠ.	કટકડી.
ગુંદર.	પડવાલોદર.
ખુંડ.	સોરંગી.
તીખાં.	કસુંબો.
જીરૂં.	

કંસારાનો શેર ૩૨ દોકડાભારનો દેવાનો અને ભંગોર લેવાનો ૪૦ દોકડા ભારનો.

લોઢાનો ૪૦ દોકડા ભારનો.

અહિઆં કોરીનું ચલણ છે. રૂપિઆ એકની આશરે ૩॥.

ધોરાજી.

૮ મણનો ભાર રૂનો.

દાણામાં ૧૦ પાલીનું માપ અને ૩ માપની સઈ થાયછે.

૧૬ શેરનો તેલનો ઘડો.

૪૦ દોકડા ભારનો શેર.

પાકો શેર ૪૨, ૪૪, ૪૬, ૪૮ દોકડા ભારનો.

૧॥ દોકડા ભારનો એક રૂપિઆ ભાર થાયછે.

અહિઆં કોરીનું ચલણ છે. રૂપિઆની ચકરડાં કોરી આશરે ૩॥ અને હવાલા કોરી આશરે ૪.

પરચૂરણ લેખાંની કૂંચીઓ.

૧. જેટલી કોરીએ ભાર તેથી બમણે આને મણ.

૨. જેટલી કોરીએ ધડો તેટલે આને શેર.

જેટલી કોરીએ માપ તેથી દશગણે હિસાબી દોકડે પાલી અને અઢીગણે દોકડે પવાલું.

લીંબડી.

૮. પાલીની સઈ. ૨૮ રૂપિઆ ભારનો શેર.

૩૦ મણની કળશી. એની કૂંચીઓ ગાલીના લેખાં પ્રમાણે જાણવી.

કાલાંના તોલની ધાત.		રૂના તોલની ધાત.	
૧૩॥ પાંછેરીનો	૧ મણ.	૫૩॥ શેરનો	૧ મણ.
૧૬ મણનો	૧ ભાર.	૨૦ મણની	૧ ખાંડી.

કપાસીઆનું તોલ રાજકોટ પ્રમાણે છે.

તાંબા પીતળનો ૩૫ રૂપિઆ ભારનો શેર.

હાથીદાંત ૨૮ રૂપિઆ ભારના શેરે વેચાયછે.

નીચેના મણના શેર ૨૮ રૂપિઆભાર પ્રમાણે.

૫૨॥ શેરનો મણ—ગોળ, સૂંઠ, તથા હળદરનો.

૫૦ શેરનો ઘીનો.

૪૦ શેરનો ગાંઠીઆનો.

૬૦ શેરનો—મેથી, મરચાં, અને કપાસીઆનો.

નાગનેશ.

સાધારણ ૩૬ રૂપિઆ ભારનો શેર ગણાયછે.

૬ માણાં એટલે ૨૪ પાલીની સઈ દાણામાં, કાલાંનો મણ ૪૫॥ શેરનો ને ભાર ૨૦ મણનો ૪૦ રૂપિઆ ભારના શેરના ૪૧ શેરના ૨૦ મણની રૂની ખાંડી.

નીચેના મણના શેર ૩૬ રૂપિઆ ભાર પ્રમાણે.

૪૫ શેરનો મણ, ઘી તથા કપાસીઆનો.

૬ મણનો કપાસીઆનો ભાર.
અહિઆં રૂપિઆનું ચલણ છે.

પરચૂરણ લેખાંની કૂંચીઓ.

૧. જેટલે રૂપિએ કળશી તેથી બમણી પાઈએ માણું.

૨. જેટલે રૂપિએ સઈ તેથી આઠગણી પાઈએ પાલી.

૩. જેટલે રૂપિએ સઈ તેથી બમણી પાઈએ પવાલું ને તેટલી પાઈએ ટોચું.

૪. જેટલે રૂપિએ સઈ તેથી બત્રીસગણી પાઈએ માણું.

ચૂડા.

૨૮ રૂપિઆ ભારનો શેર.

૨૪ પાલીની સઈ.

૬૦ શેરનો મણ ને કેટલીએક જણસ ૫૬ શેરના મણે પણ વેચાયછે.

૧૬ મણનો ભાર કાલાંનો.

૬ મણનો ભાર કપાસીઆનો.

૧ સઈના મણ ૨.

અહિઆં રૂપિઆનું ચલણ છે.

નાગનેશ પ્રમાણે કળશીની કૂંચીઓ જાણવી.

લખતર.

૬ માણા એટલે ૨૪ પાલીની સઈ.

ઘી, તેલ, વગેરે અનાજમાં ૨૮ રૂપિઆભારનો. અથવા ૩૨ દોકડા ભાર અથવા મુંબઈગરા, ૪૪ પૈસા ભારનો શેર ગણાયછે.

૧ સઈના મણ ૨.

અહીંઆં રૂપિઆનું ચલણ છે.

કળશીના લેખાંની કૂંચીઓ નાગનેશ પ્રમાણે જાણવી.

કાઠીઆવાડમાં કેટલાંએક ઠેકાણાંના ગજનું પ્રમાણ.

જુનાગઢ.

કાપડ ભરવાનો ગજ	૨ ફુટ ૨।। ઇંચ.

ધોરાજી.

દરજી અથવા ડોશી વાણીઆનો ગજ	૨ ફુટ અને ૧।। ઇંચ.
સુતારનો ગજ	૨ ફુટ.

લખતર.

ડોશીવાણીઆનો	ફુટ ૧) ૧૦ ઇંચ.
દરજીનો	ફુટ ૨) ૩। ઇંચ.
કડીઆ સુતારનો	ફુટ ૧) ૧૧।। ઇંચ.

પાલીટાણા.

ડોશીવાણીઆનો ગજ	ફુટ ૧) ૮। ઇંચ.
દરજીનો	ફુટ ૨) ૩।
કડીઆ સુતારનો	ફુટ ૧) ૧૧।। ઇંચ.

સમાપ્ત.